

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»

До захисту

В.о. завідувача кафедри публічного управління
та державної служби
к.держ.упр., доц. Набока Л.В.

/Підпис/

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

281 Публічне управління та адміністрування

28 Публічне управління та адміністрування

Виконавець

здобувач 2 курсу, гр. ЗПУА- 4-23

М.С. Гумен

Науковий керівник

д.держ.упр., проф.

В.Г. Бульба

Харків - 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 НАУКОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	7
1.1 Територіальна громада як суб'єкт забезпечення розвитку території	7
1.2 Системи фінансового забезпечення розвитку територіальних громад	14
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС	21
2.1 Сучасний стан та особливості організації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в Україні	21
2.2 Європейський досвід організації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад	33
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	45
3.1 Використання переваг бюджетної децентралізації та податкового потенціалу територіальних громад	45
3.2 Залучення інвестицій у забезпеченні стабільного розвитку територіальних громад	54
ВИСНОВКИ	61
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	63

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БКУ	– Бюджетний кодекс України
ДПП	– Державно-приватне партнерство
ДФРР	– Державний фонд регіонального розвитку
ММС	– міжмуніципальне співробітництво
ОТГ	– об'єднана територіальна громада
ПДФО	– податок на доходи фізичних осіб
ПКУ	– Податковий кодекс України
ТГ	– територіальна громада
ФЗРТГ	– фінансове забезпечення розвитку територіальних громад

ВСТУП

Актуальність теми. Попри прийняту в Україні низку законодавчих актів, покликаних сприяти розвитку територіальних громад та реалізації їх права на місцеве самоврядування, через нестачу насамперед фінансових ресурсів не розв'язуються вагомі суспільні проблеми. Водночас недостатньо реалізується місцевий фінансовий потенціал для вирішення питань органами місцевого самоврядування з огляду на покладені повноваження.

Розв'язати цю суперечність та забезпечити сталість позитивних соціально-економічних тенденцій державі неможливо лише власними зусиллями, без суспільного консенсусу навколо основоположних ідей місцевого самоврядування, цілеорієнтованої організаційної та фінансової консолідації для належного фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, а отже, підвищення якості життя кожного громадянина.

Головна проблема полягає в тому, що існуюча система фінансового забезпечення розвитку територіальних громад не задовольняє потреб територіальних громад, зокрема через неналежну організацію вказаного процесу. Так, потребують теоретичної розробки і практичного застосування нові обґрунтовані підходи до розвитку територіальних громад, що базуються на створенні відповідних умов фінансового забезпечення із залученням невикористаного фінансового потенціалу.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерського дослідження є розробка теоретичних пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення організації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в Україні. Для досягнення поставленої мети сформовано такі *завдання*:

- визначити територіальну громаду головним суб'єктом забезпечення розвитку території;
- здійснити огляд складових елементів системи фінансового забезпечення розвитку територіальних громад;

- розглянути правовий аспект організації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в Україні;
- здійснити аналіз сучасного стану з виокремленням особливостей організації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в Україні;
- дослідити європейський досвід організації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад;
- визначити напрями удосконалення організації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в Україні.

Об'єктом дослідження є фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні.

Предмет дослідження: організація фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у роботі використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, а саме: методи групування, аналізу та синтезу – для визначення сутності системи фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, її ключових елементів та характеристик; методи порівняння, аналогії, економіко-статистичний - у процесі дослідження європейського та вітчизняного досвіду організації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад; методи узагальнення, індукції, дедукції - з метою виявлення тенденцій організації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад; методи аналізу, моделювання, графічний метод- для обґрунтування моделі фінансового забезпечення розвитку територіальних громад; методи абстрагування, діалектичний - з метою теоретичного узагальнення положень магістерської роботи та формулювання висновків.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що застосування запропонованих теоретичних і практичних положень у практиці дозволяють сформувати комплекс дієвих заходів, реалізація яких сприятиме формуванню та реалізації ефективної публічної політики щодо

організації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в Україні. Запропоновані практичні рекомендації з удосконалення системи фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, спрямовані на вирішення пріоритетних проблем та можуть бути використані у діяльності органів публічної влади.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання. Загальний обсяг роботи становить 70 сторінок. Список використаної літератури нараховує 63 джерела. У роботі вміщено 9 рисунків та 3 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1 Територіальна громада як суб'єкт забезпечення розвитку території

Конституцією затверджено положення, яке є фундаментом в побудові Української держави: «джерелом державної влади є народ». Логічним є його продовження: «народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». Відповідно до ст. 140 Конституції України, «місцеве самоврядування є правом територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення» [21]. Конституцією та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» надається визначення поняття «територіальна громада» (далі – ТГ), під якою розуміють «сукупність жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» [37].

Розуміння цього поняття українською політичною та правовою думкою відповідає сформованим міжнародним стандартам, при цьому, у Конституції України визначення категорії «територіальна громада» дещо відмінне від європейської політичної традиції. Європейська хартія місцевого самоврядування трактує її як «право і реальну здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину державних справ і керувати нею, здійснюючи свою діяльність в рамках закону, під власну відповідальність та в інтересах місцевого населення» [17].

Власне кажучи, в західній практиці увага приділяється не самому поняттю «територіальна громада» в нашому його розумінні, а дослідженню територіальних колективів, комун, місцевих співтовариств, тобто спільнот.

Варто зауважити, що і радянська державницько-правова доктрина використовувала поняття ТГ, констатуєчи її як первинний суб'єкт місцевого самоврядування, та, при цьому, замінюючи правову природу її членів (на локальному рівні вони функціонували не як громадяни держави, а як жителі певної територіальної одиниці).

Відомий український дослідник М. О. Баймуратов зазначає, що до сучасної української науки категорія «територіальна громада» увійшла до нас з публікації польського вченого Я. Щепанського «Елементарні поняття соціології» як синонім понять «територіальний колектив» та «місцеве співтовариство». Науковець ТГ визначає як «групу людей, члени якої прив'язані узами спільних відносин до території, на якій вони мешкають, і узами відносин, що випливають з факту проживання на спільній території» [3]. Як бачимо, мова йде про стійку форму соціального життя, основний акцент існування якої ставиться на спільності території проживання як і у вітчизняному правовому визначенні поняття.

Формуючи своє розуміння поняття «територіальна громада» вітчизняні вчені старалися дати формулювання, що відповідає новому розумінню в умовах українських реалій, спираючись на історичних особливостях побудови сприйняття громадськістю та психологічного усвідомлення кожного громадянина щодо участі в формуванні та розвитку громади, самоідентифікації себе її невід'ємною частиною.

Різноманітність поглядів вчених щодо визначення сутності поняття «територіальна громада».

З вищевикладена ми можемо зробити висновки про те, що вітчизняні науковці стосовно категорії «територіальна громада», а також її особливості функціонування в публічному механізмі управління опираються на погляди європейських та американських науковців. Так, розуміння громади як основоположного учасника сталого розвитку базується на припущенні, що мешканці певного населеного пункту здатні здійснювати вплив на прийняття

управлінських рішень виходячи з потреб та інтересів, притаманних саме цій території.

Крім того, досліджуючи погляди вітчизняних вчених, спостерігається тенденція до спільного визначення даної категорії, що полягає як у звуженому (соціально-територіальна спільнота), так і в широкому розумінні (соціально-територіальний, соціально-правовий, соціально-психологічний підходи) [25]. Дослідження поглядів західних науковців стосовно категорій «територіальна громада», «комуна» та «соціальна спільнота» дозволяє виділити як мінімум п'ять підходів до їх характеристики (таб. 1.1).

Таблиця 1.1 - Підходи до визначення сутності поняття «територіальна громада»

Підходи	Сутність
Якісний	спільнота розглядається передусім як місце, розглядаються питання якості життя (забезпеченість житлом, освітою, медициною тощо).
Природно-географічний	вивчення спільноти як спільності в природно-географічному просторі. Увага зосереджується на просторове розміщення, вплив природних факторів на характер та умови діяльності, взаємозв'язки всередині спільноти та з іншими спільнотами.
Етнографічний	відбувається вивчення громади як певного способу життя з акцентуацією уваги на культурних особливостях її розвитку.
Соціологічний	спільнота розглядається як соціальна система. Прерогатива у вивченні феномену громади надається дослідженню соціальних відносин, характерних для конкретних груп та більш великих соціальних утворень як всередині самої спільноти, так і у відносинах із зовнішнім середовищем.
Економічний	вивчаються взаємозв'язки різних секторів економіки, домогосподарств та підприємств. Увага приділяється дослідженню професійного складу населення, визначенню джерел та розподілу доходів, ресурсів, наявних у територіальній громаді.

Теоретична деталізація, спроба розкриття та розуміння природи ТГ як складного і багатогранного організму ведуть до потреби виокремлення базових характеристик (ознак) такої спільноти. Як уже зазначалося, у вітчизняних джерелах тільки незначна кількість науковців присвятили свої роботи визначенню та аргументації ознак, що забезпечують комплексну характеристику поняття «територіальна громада». Але, дане питання досить широко розкривається в західній літературі економічного спрямування.

Так, американський науковець Дж. Хіллер [57] виокремлює три ознакові характеристики ТГ: соціальна взаємодія, територія, загальний зв'язок (зв'язки). А. Бем, окрім вже окреслених, виділяє ще такі спільні ознаки громад, як: населення на певній території, ідентифікація себе (громадянина) основоположною частиною територіальної громади, здатність впливати на вирішення проблем місцевого значення [62]. Італійський вчений А. Пелехати також виділяє першочерговість соціальної взаємодії та існування зв'язків в межах спільноти, проте звертає увагу і на морально-психологічний аспект розвитку громади. В рамках визначення ознак громади він виділяє «як одну з них довіру, що характеризує чинником забезпеченості неупередженого ставлення членів спільноти один до одного та її діяльності виключно в межах законодавства, а також робить наголос на ціннісних орієнтирах розвитку (непідкупність, солідарність тощо)» [60].

Головним є застосування комплексного підходу до визначення сутності територіальної громади. О. Мороз категорію «громада» чи «комуна» розглядає з п'ятих різних позицій:

перша - визначення легітимності існування громади як історично сформованої спільноти, зі спільними культурою, традиціями та минулим;

друга - існування громади як системи взаємозв'язків між її членами (родинні стосунки, проживання на спільній території, приналежність до певної соціальної групи тощо);

третя - існування та діяльність громади як колективного споживача;

четверта - потреба у функціонуванні громади для забезпечення громадських послуг, прийняття участі інституцій місцевого громадського суспільства в життєзабезпеченні людей та виробничих процесах;

п'ята - функціонування громади як представника місцевого поселення на політичній арені та як безпосереднього суб'єкта управлінського процесу [29].

Щодо вітчизняних дослідників поняття «територіальна громада», виокремленням її характерних ознак займалися деякі відомі науковці. Серед них уваги заслуговує робота О. Батанова [2], який виокремив ознаки, що притаманні ТГ:

- приналежність місцевої громади до території, на якій вона локалізується;
- ідентифікація членами громади своєї приналежності до неї;
- самоврядність громад, що є ключовим аспектом владовідносин;
- здатність громади до структурування;
- соціальне функціонування для забезпечення життєдіяльності членів громади;
- існування та діяльність громади та формування внутрішніх зв'язків відповідно до правових та соціальних норм, функціонування громади як суб'єкта правовідносин;
- стійкість інтересів, зв'язків і форм соціальної практики всередині громади;
- первинність місцевих співтовариств у відношенні до об'єднань.

Як бачимо, науковці по різному підходять до визначення суті поняття «територіальна громада». Одні дослідники при розгляді цієї категорії акцентують увагу на соціальній взаємодії всередині громади, інші, навпаки, - на територіальній приналежності членів громади.

Досліджуючи погляди науковців в питанні виділення основних ознак, що комплексно характеризують ТГ, а також акцентуючи увагу на завданнях адміністративно-територіальної реформи та децентралізації варто виділити

ознаки ТГ як суб'єкта забезпечення соціально-економічним розвитком, а саме:

- територіальна: ТГ формується на певній території. Її членами є фізичні особи, які або проживають на цій території, або працюють, або володіють певним нерухомим майном;
- соціально-психологічна : ТГ існує за умови самоідентифікації кожного члена громади її частиною та усвідомлення спільності інтересів;
- історично-культурна : ТГ існує та розвивається в часі, тому при обранні напрямку її розвитку необхідним є врахування історичних аспектів еволюції спільноти, її культурних та звичаєвих особливостей, які характеризуються впливом і на психологічний клімат в громаді, і на ендогенні зв'язки, притаманні спільноті;
- політична : ТГ є суб'єктом правовідносин та представником місцевої
- економічна : у місцевої спільноти є у власності комунальне майно, розташоване на її території, а її члени, відповідно до законодавства, є головними платниками податків та зборів до місцевого бюджету. Громада функціонує для забезпечення її членів якісними послугами, може виступати учасником виробничих процесів та є колективним споживачем, а також функціонує для забезпечення власної спроможності;
- природна : ТГ формується та діє на основі самоорганізації, соціальної та економічної активності та потреби в постійному розвитку;
- організаційно-функціональна : ТГ представляє собою систему з організованістю політичних та соціальних мереж, яка діє опираючись передовсім на демократичні принципи розвитку та за умови участі її членів у вирішенні питань свого життєзабезпечення.

На нашу думку, найважливішим сьогодні є досягнення спільності в розумінні цього терміну, характеризуючи ТГ комплексно, як систему з сукупністю екзо- та ендогенних зв'язків (рис.1.1).

Конституцією України визначено основні повноваження територіальних громад. До них належать: «управління комунальним майном;

затвердження програм соціально-економічного розвитку та контроль за їх виконанням; затвердження місцевих бюджетів та контроль за їх виконанням; визначення в межах законодавства місцевих податків та зборів; проведення місцевих референдумів; утворення, реорганізація та ліквідація підприємств, організацій та установ, які знаходяться в комунальній власності, та контроль за їх діяльністю тощо» [21].

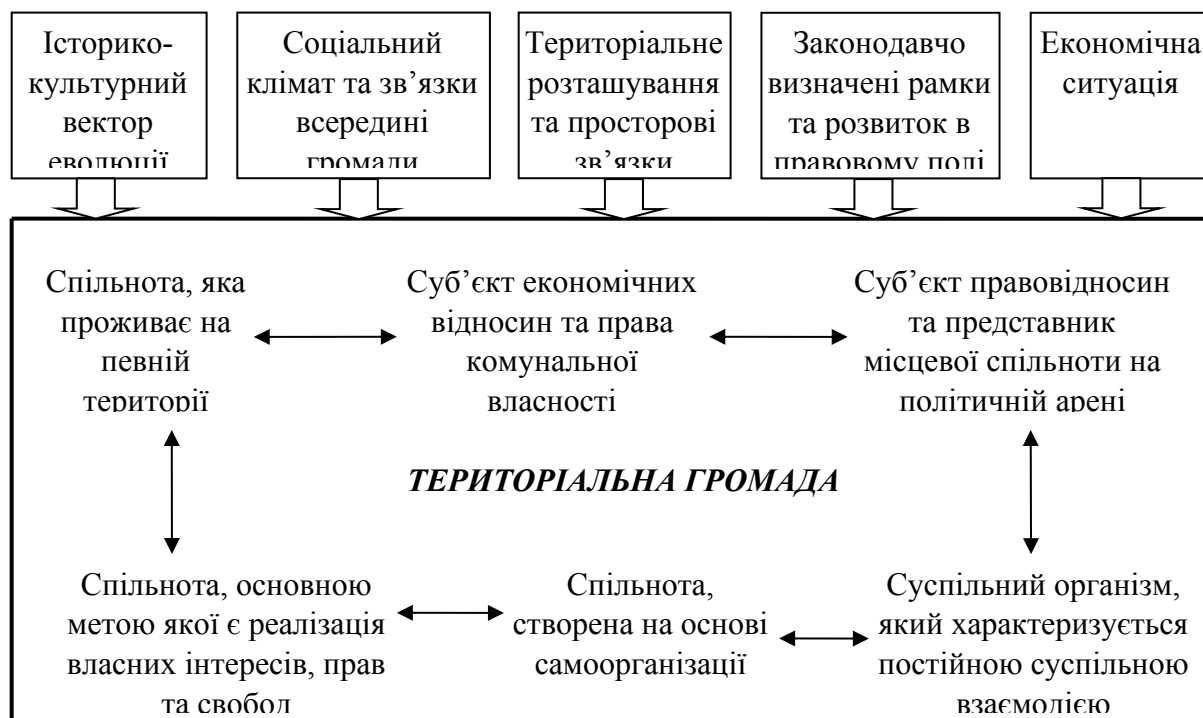

Рис.1.1 - Комплексність поняття «територіальна громада»

Відповідно до цього можна виокремити ключові функції, реалізацію яких має забезпечувати громада:

- планування та програмування розвитку території;
- податково-бюджетна;
- фінансово-економічна;
- матеріально-технічна;
- нормотворча;
- контрольна;
- інформаційна [29].

Отже, під терміном «територіальна громада» в магістерському дослідження ми розуміємо людську спільноту, що, по-перше, утворилася природно на певній території (одна або кілька населених пунктів); по-друге, здійснює діяльність стосовно проживання, опрацювання та володіння комунальним майном; по-третє, здійснює сукупність сталих зв'язків і характеризується спроможністю та здатністю до вирішення проблемних питань на місцевому рівні; по-четверте, виступає представником місцевої спільноти на певній території.

1.2 Системи фінансового забезпечення розвитку територіальних громад

Очевидно, що стан ТГ ніколи не буває статичним, він завжди знаходиться у процесі розвитку. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» розвиток визначається як «процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого» [9].

У цьому контексті О. Підкуйко визначив поняття «розвиток територіальної громади», зокрема як процес її переходу в «певний новий стан, який характеризується зміною, у тому числі ускладненням, структури потреб та інтересів жителів сіл, селищ, міст, що є самостійними адміністративно- територіальними одиницями» [34].

Науковець Н. Ільченко під «розвитком територіальної громади» розуміє процес, що усвідомлюється мешканцями певної території в частині свого значення у реалізації сталого розвитку, основною ціллю якого є мобілізація активів громади, розвиток власного потенціалу, формування умов для самозабезпечення базових потреб (економічних, соціальних, екологічних) за допомогою виокремлення певних повноважень для мешканців при здійсненні плідної співпраці з органами місцевого самоврядування, бізнесу та за допомогою державної підтримки уряду [19].

Отже, в необхідно здійснювати орієнтацію на позитивні зміни у стані ТГ. На нашу думку, розвиток є процесним явищем, що включає в себе безперервність якісних характеристик, закономірних взаємозв'язків та організованих перетворень на етапі перетворення існуючого стану територіальної громади в результаті діяльності окремих суб'єктів. У зв'язку з чим організований розвиток схильний до потреби оцінення можливостей та ідентифікації проблем ТГ з подальшим виходом на дії практичного характеру.

Отже, розвиток ТГ тісно пов'язаний з наявною матеріальною та фінансовою основою функціонування певної адміністративно-територіальної одиниці. Так, у Конституції України закріплено: «матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме й нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад» [21].

Помітне зміцнення матеріальної та фінансової складової органів місцевої влади можливе за умови вдосконалення системи фінансового забезпечення розвитку територіальної громади (далі – ФЗРТГ).

Очевидно, що й поняття «фінансове забезпечення» трактується різними вченими як по-різному, так і подібно.

Вчений В. Оспіщев [52], В.А. Сидорчук [46] та інші дослідники схиляються до трьох базових форм фінансового забезпечення – самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування.

Науковець С. Юрій також виділяє ще й оренду та інвестування [53], автор публікації У. Стріжик додає ще бюджетне фінансування [50], вчений А. Бидик виокремлює різноманітні форми фінансового забезпечення, виходячи з досвіду зарубіжних країн, а саме: франчайзинг (надання у користування певний вид діяльності на вигідних умовах), страхування (укладання угоди про відшкодування вартості втрати), лізинг (передача майна на певний

строк), факторинг (переуступка дебіторської заборгованості), форфейтинг (кредитування зовнішньої торгівлі), консалтинг (консультування підприємства з метою досягнення стратегічних цілей), боргове, інфляційне та венчурне фінансування, емісія цінних паперів, кредитна кооперація [4]. Отже, форм фінансового забезпечення може бути безліч.

Відповідно, категорія «механізм фінансового забезпечення» вченим О. Москаль визначається як сукупність принципів (організаційних, управлінських), методів та форм, що застосовуються при здійсненні впливу на сталий розвиток територіальної громади при наявності та результативного використання фінансових джерел [30].

Т. Бондарук під терміном «фінансове забезпечення» пропонує розглянути поняття потреб фінансового відтворювального процесу за рахунок різних джерел, як власних так і залучених. При цьому формами здійснення такого залучення є бюджетне фінансування на безповоротній основі, співфінансування, орендні платежі, отримання кредитів та інвестиції [6].

Колектив науковців С. Юрій, Н. Злепко та Т. Кізіма поняття «фінансове забезпечення» розкривають як створення фінансових фондів з цільовим призначенням різними суб'єктами господарювання у достатньому розмірі та їх ефективне використання [53].

Крім того, ряд науковців поруч з поняттям «фінансове забезпечення» розглядають його у контексті забезпечення різними суб'єктами управління, а саме: органами місцевого самоврядування, органами місцевої влади (самоврядування), міста, територіальними громадами тощо.

Наприклад, фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку міста О. Щербакова розглядає як сукупність заходів, спрямованих на мобілізацію наявних та виявлення і залучення необхідних фінансових джерел суб'єктів управління розвитком місцевості (місцевої влади, суб'єктів господарювання, місцевої громади та держави), а також ресурсів зовнішніх інвесторів та формування шляхом їх об'єднання фінансової основи розвитку

місцевості, яке відрізняється від існуючих акцентом на необхідності об'єднання коштів різного походження, різних власників, а також урахування потенційних фінансових ресурсів [55].

Н. Косаревич ФЗТГ розуміє як складову міжбюджетних відносин, яка полягає у використанні сукупності інституційних засад формування місцевих бюджетів з врахуванням ступеню збалансованості фінансово-економічних відносин, що надасть можливість оптимізувати структуру бюджетів певної території, підвищити ефективність видаткової частини місцевого бюджету, забезпечити якісний рівень бюджетного планування і прогнозування як інструмента сталого розвитку територій [22].

Вчені, що досліджували сутність фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, в першу чергу, орієнтувалися на конституційні гарантії місцевого самоврядування, необхідні для надання публічних послуг, форми, методи, інструменти, принципи суб'єктів фінансування, що в сукупності сприятиме системному розумінню цього явища.

Виходячи з вищенаведеного під фінансовим забезпеченням територіальної громади слід використовувати системний підхід, що полягає в акумулюванні фінансових ресурсів з різних джерел (власні, залучені, кредитні, грантові тощо) для ефективного їх розподілу з метою задоволення потреб та інтересів мешканців певної адміністративно-територіальної одиниці (громади). В ідеалі має забезпечуватися діяльність усіх суб'єктів, націлена на досягнення стратегічних та оперативних цілей, з якими має зв'язки громада. Таким чином, введене поняття враховує джерела надходження фінансових ресурсів, а також етапи організації діяльності у фінансовій сфері.

Виходячи із вищенаведеного, «систему ФЗРТГ» слід розуміти як сукупність взаємопов'язаних елементів, необхідних для формування та використання фінансових ресурсів у процесі забезпечення розвитку територіальної громади. Враховуючи обов'язкову наявність цільової, функціональної, суб'єктної та інших характеристик соціально-економічних

систем, при визначенні складових системи ФЗРТГ, можна виокремити наступні складові системи, такі як мета, принципи, об'єкти, суб'єкти та їх функції, кадрове, інформаційне, нормативно-правове та інше забезпечення, інструменти та механізми управління, а також різноманітні джерела їх функціонування.

У процесі ФЗРТГ в ідеалі мають реалізуватися такі основні функції:

по-перше, функція залучення, що включає пошук можливостей для концентрації необхідного обсягу фінансових потоків для задоволення потреб у розвитку територіальної громади);

по-друге, функція акумулювання, що полягає у забезпеченні накопичення вільних фінансових ресурсів та спрямування їх на певні цілі розвитку територіальної громади);

по-третє, функція розподілу, що полягає у справедливому розподілі фінансових ресурсів між напрямками розвитку;

по-четверте, функція використання, що представляє собою основну ланку забезпечення реалізації цілей та завдань, що стоять перед органом місцевої влади;

по-п'яте, організаційна функція, що відповідає за організацію процесів управління, фінансової кооперації і співробітництва в процесі надання мешканцям суспільних благ;

по-шосте, інституційна функція, що здійснює підтримку системного розвитку фінансових інституцій;

по-сьоме, функція стимулювання, що полягає в створенні таких умов, за яких з'являється зацікавленість щодо збільшення обсягів фінансування розвитку громади;

по-восьме, функція регулювання, що функціонує на правовій регламентації використання коштів для розвитку громади;

по-дев'яте, функція координації, що передбачає забезпечення узгодженої і злагодженої роботи усіх суб'єктів фінансових відносин з метою ефективного функціонування системи ФЗРТГ;

по-десяте, функція контролю, що відповідає за контроль процесів формування і використання фінансових ресурсів; по-десяте, інтегрована функція, що полягає у задоволенні потреб та інтересів мешканців територіальної громади.

Важливе місце у системі ФЗРТГ займає нормативно-правове забезпечення, в основі якого Конституція України, Європейська хартія місцевого самоврядування, закони України, постанови Верховної Ради України, Укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, кодекси України, накази міністерств, рішення місцевих рад тощо.

Основними суб'єктами ФЗРТГ виступають: Верховна Рада України; центральні та місцеві органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; суб'єкти господарювання; громадські об'єднання; вітчизняні, зарубіжні та міжнародні організації; фізичні особи та домогосподарства. Всі вони акумулюють фінансові ресурси на розвиток різного типу об'єктів впливу, зокрема: соціальної сфери (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист населення, культура та мистецтво, фізична культура і спорт, житлово - комунальне господарство й побутове обслуговування населення тощо); транспортної та інженерно-технічної інфраструктури; сфери підприємництва; сфери охорони навколишнього природного середовища і т. ін.

Що стосується фінансової самодостатності територіальних громад, то все залежить від тієї кількості фінансових потоків, яка буде спрямована на задоволення потреб та інтересів мешканців окремої адміністративно-територіальної одиниці. Під фінансовими потоками розуміємо кошти суб'єктів здійснення підприємницької діяльності на певній території, функціонування неурядових установ, гранти міжнародних та донорських організацій. Такі джерела фінансування розвитку територіальних громад можна класифікувати за різними критеріями:

- за походженням: внутрішні (кошти наповнення власних доходів місцевого бюджету, формування позабюджетних коштів органами місцевого самоврядування, прибуток створених комунальних підприємств, діяльність громадських організацій тощо) та зовнішні кошти (міжбюджетні трансферти, інвестиційні вкладення, кошти з благодійних організацій тощо);

- за регулярністю отримання: регулярні (податкові платежі, отримання орендної плати за договором оренди комунального майна, лізингові платежі); нерегулярні (кошти міжнародної допомоги, грантові кошти, кредитні рахунки) та разові (кошти від продажу земельної ділянки, від приватизації майна комунальної власності тощо);

- за джерелом фінансування: бюджетні (податкові та неподаткові надходження, доходи від операцій з основними фондами), інвестиційні (кошти вітчизняних або закордонних інвесторів, кошти населення); кредитні (кошти на депозитах в банківських установах), грантові (кошти міжнародних організацій), благодійні тощо.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС

2.1 Сучасний стан та особливості організації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в Україні

Важливою умовою забезпечення успішного розвитку держави є раціональна організація її виробничо-господарської та суспільної діяльності в просторі. Основа для такої організації забезпечується адміністративно-територіальним устроєм з такими параметрами, як рівень централізації державної влади, розподілення ресурсної складової та доступність фінансового забезпечення.

В процесі здійснення на початку 2015 року децентралізаційних трансформацій та процесів, що супроводжують функціонування та розвиток територіальних громад, відбулося укрупнення територіальних одиниць базового рівня, а зараз і районів, надавалися певні додаткові повноваження об'єднаним територіальним громадам. Одночасно на них покладалися й обов'язки щодо здійснення більш ефективного управління [10].

Процес об'єднання територіальних громад розпочався з середини 2015 року, на кінець якого було створено 159 ОТГ, на кінець 2016 р. – 368 ОТГ, на кінець 2017 р. – 665 ОТГ, на кінець 2018 р. – 830 ОТГ. На кінець 2019 року створено 1029 ОТГ, з них 44 ОТГ з адміністративними центрами у містах обласного значення) (рис. 2.1).

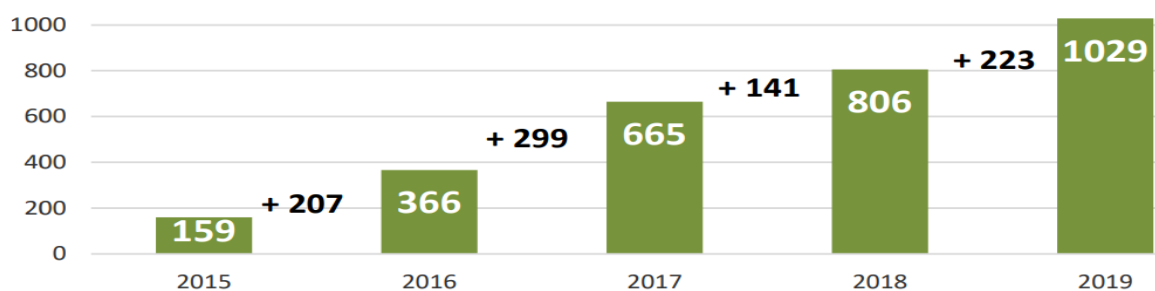

Рис. 2. 1 - Динаміка формування ОТГ [26]

Станом на 1 січня 2020 р. 4698 територіальних громад (42,9% від загальної кількості базового рівня) увійшли до складу нових адміністративних утворень. Відповідно до цього, вони отримали право на принципово нові відносини з Державним бюджетом та додаткові джерела фінансових ресурсів. Територія 1029 ОТГ охоплює близько 246,8 тис. км², що складає 44,2% від загальної території всієї країни [28].

Найважливішою ознакою, що виокремлюють науковці та експерти в даній області, є той факт, що більшість сільських ОТГ до початку їхнього створення не мала відповідного адміністративного, соціального та економічного забезпечення для реалізації функцій місцевого самоврядування. Ми спостерігаємо той факт, що 55% громад об'єдналися через приєднання двох або трьох розташованих один біля одного територіальних утворень з незначним наповненням власних надходжень, завдяки чому досягти фінансової спроможності дуже важко. Таким чином, потенційна фінансова спроможність більшості утворених громад викликає сумніви.

Така особливість реформи місцевого самоврядування як добровільність, створює безперервні зміни у децентралізованих процесах, що відбуваються на етапі розробки перспективних планів: виникнення неузгодженостей і зволікань (в тому числі, відсутність згоди по перспективному плану об'єднання громад у Закарпатській області), що в сукупності призводить до затягування тривалості реформи у часі. В сукупності із небажання більш економічно розвинених територіальних громад об'єднуватися з біднішими громадами, невизначеність нормативно-правових засад об'єднання міст обласного значення та обласних центрів сьогоденішньому етапі є стримуючими факторами, які сповільнюють процеси адміністративної реформи.

Окрему категорію складають населені пункти та органи місцевого самоврядування, які не увійшли до затверджених Кабінетом міністрів України перспективних планів об'єднання громад. Сюди входять як ті, які

були включені до проектів перспективних планів, так і ті, які не були включені до перспективних планів через порушення територіального принципу об'єднання, або через відсутність консолідованої позиції в межах проекрованої громади.

Вирішальне значення для темпів формування спроможних територіальних громад має фінансове забезпечення їхнього розвитку. Основа такого фінансового забезпечення формується за рахунок державного та місцевих бюджетів. Аналізуючи динаміку та структуру співвідношення зазначених бюджетів відмітимо, що, відповідно до децентралізаційних процесів, однією із головних тез є збільшення обсягів дохідної частини місцевих бюджетів (табл. 2.1).

Як ми можемо судити з динаміки, відображеної в таблиці 2.1, суттєвого зростання ролі місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету України не відбулося. Так, частка податкових надходжень зросла у 2019 році на 4,1% порівняно з дореформеним 2014 роком, проте, таке зростання є незначним. Спостерігається зростання за статтею «інші надходження» на 34,6%, проте, ця тенденція також не є сталою, особливо зважаючи на показник 2015 року (49,8%) та помітний спад у 2017 році (7,3%).

Отже, виходячи з таблиці 2.1 перерозподіл бюджетних надходжень на користь місцевих бюджетів так і не відбувся. Однак, порівнюючи структуру надходжень при більш деталізованому дослідженні, ми можемо відзначити певний перерозподіл за різними джерелами надходження. Так, основними статтями збільшення надходжень до місцевого бюджету у 2019 році порівняно з 2014 роком стали: акцизний податок – на 2,3%, податок на прибуток підприємств – на 8,1%, плата за користування надрами – на 2,9%. Натомість, найсуттєвіше зменшення питомої ваги надходжень до місцевих бюджетів у загальній структурі доходів відбулося за статтями: податок на доходи фізичних осіб – на 23,1% та інші податкові надходження – на 11,5%.

Таблиця 2.1 - Структура дохідної частини місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету України, %

Статті доходів, %	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019 р. до 2014 р., +/-
Податкові надходження	21,2	19,3	22,6	24,3	23,6	25,3	+4,1
Неподаткові надходження	15,2	14,4	17,4	16,8	14,5	12,3	-2,9
Інше	19	49,8	30,2	7,3	55,8	53,6	+34,6
Всього	20	18,5	21,8	22,6	22,2	23,3	+3,3
Податкові надходження							
ПДФО	83,2	54,9	56,9	59,6	60,1	60,1	-23,1
Акцизний податок	0,4	10,9	11,4	10,8	10,4	2,7	+2,3
Податок на прибуток підприємств	0,6	11	9,8	8,8	8,8	8,7	+8,1
Місцеві податки і збори	100	100	100	98,7	100	100	0,0
Плата за користування надрами	7,2	2,7	2,7	2,5	7,5	10,1	+2,9
Інше	17,7	22,7	61,7	148	27,8	6,2	-11,5
Всього	21,2	19,3	22,6	24,3	23,6	25,3	+4,1
Неподаткові надходження							
Надходження бюджетних установ	30,3	36,7	30,2	32,3	34,7	27,5	-2,8
Доходи від власності та підприємницької діяльності	5,6	4,9	11,7	7,9	4,5	1,4	-4,2
Адміністративні збори та платежі	23	15,9	29,5	27,6	23,7	30,9	+7,9
Інше	5,7	17	15,7	19,9	16,2	13,0	+7,3
Всього	15,2	14,4	17,4	16,8	14,5	12,3	-2,9

Більш детально зміни у структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів України можна побачити на рисунку 2.2.

З рисунку 2.2 видно, що головні зміни відбулися у перерозподілі коштів, що надходять до місцевих бюджетів завдяки податку на доходи фізичних осіб. Так, питома вага ПДФО у загальній структурі податкових надходжень зменшилась з 83,1% у 2014 році до 61,2% у 2019 році. Що стосується місцевих податків та зборів, то їх частка у 2019 році порівняно з 2014 роком збільшилась майже в тричі: з 10,7% до 27,2%. Протягом

досліджуваного періоду відбувається приріст питомої ваги податку на прибуток підприємств з 0,2% до 3,8% та акцизного податку з 0,3% до 5,1%. Таким чином, в контексті децентралізації ми можемо спостерігати значні зміни часток податкових надходжень, що на даний момент має позитивний вплив на загальну фінансову спроможність територіальних громад.

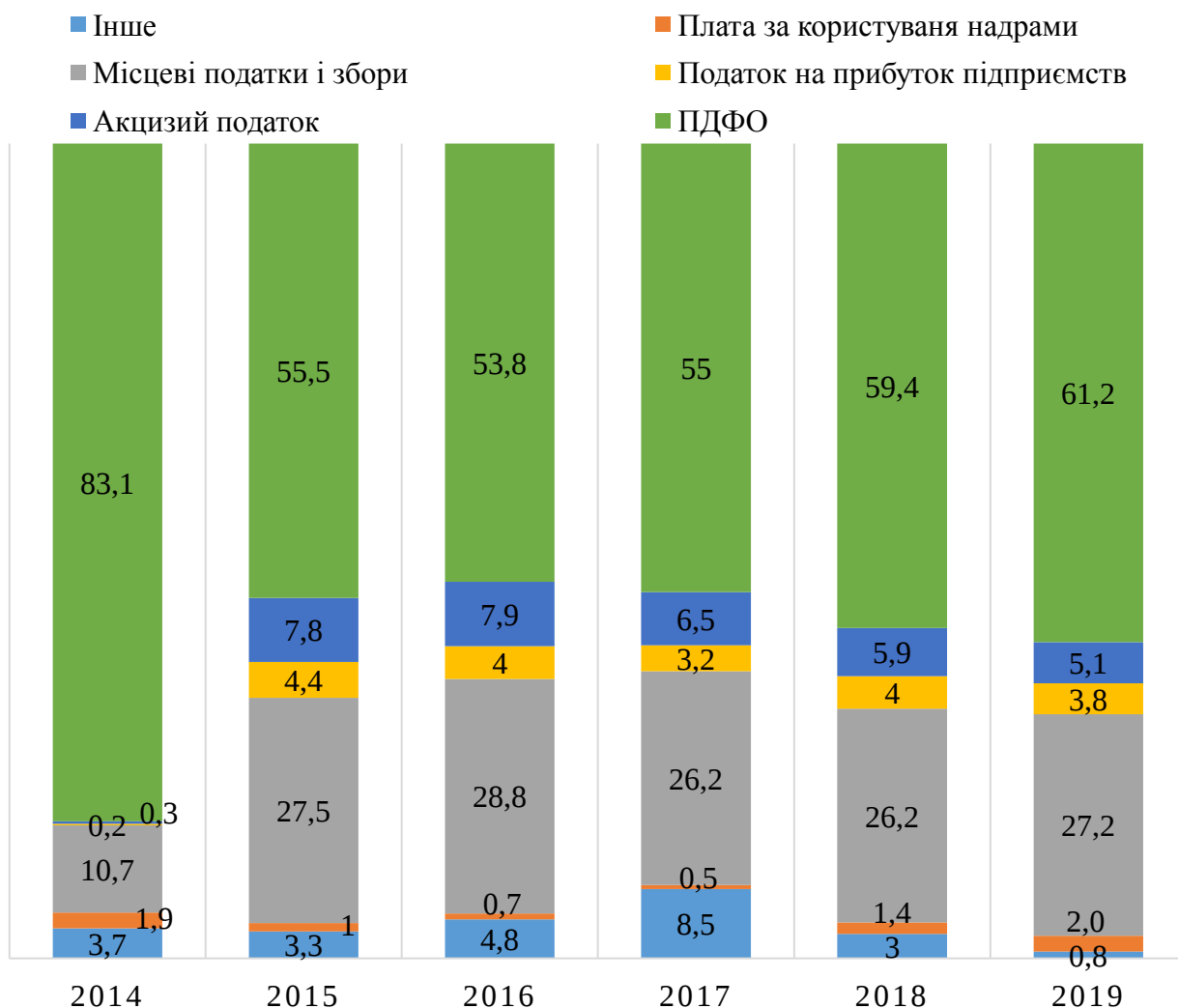

Рис. 2.2 - Питома вага податкових надходжень місцевих бюджетів України за період з 2014 по 2019 роки, %

В частині неподаткових надходжень ми спостерігаємо різноманітні тенденції змін в деталізації статей, що проілюстровано на рисунку 2.3.

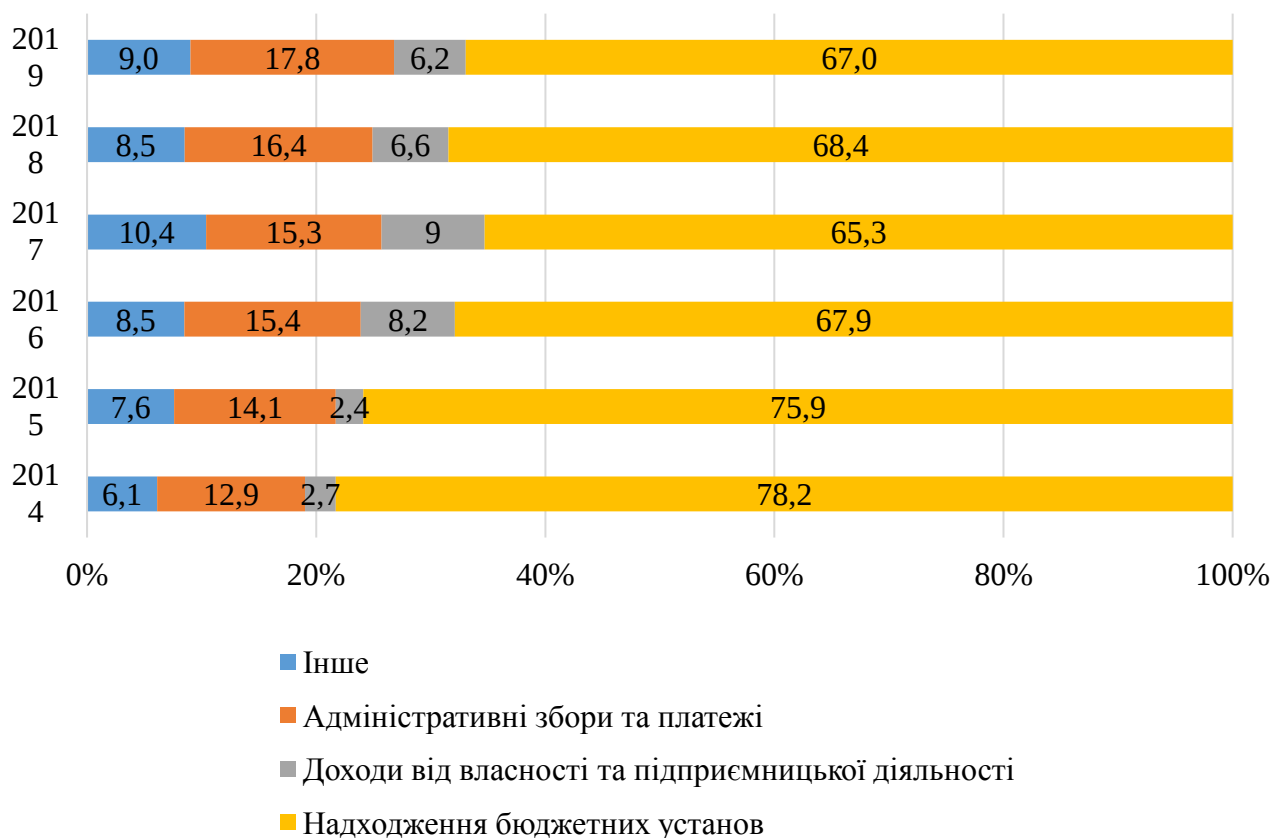

Рис. 2.3 - Питома вага неподаткових надходжень
місцевих бюджетів України за період з 2014 по 2019 роки, %

Так, маємо зменшення питомої ваги надходжень бюджетних установ з 78,2% до 67,0% і збільшення усіх інших джерел надходжень – адміністративних зборів та платежів – з 12,9% до 17,8%, доходів від власності та підприємницької діяльності – з 2,7% до 6,2% та інших неподаткових платежів – з 6,1% до 9,0%.

Дані про стан місцевих бюджетів свідчать про позитивну динаміку впровадження фінансової децентралізації, при цьому покращення фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад випереджає загальну динаміку місцевих бюджетів базового рівня. За 2019 рік до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) надійшло 275,2 млрд. грн., що складає 107% від річного обсягу надходжень, затвердженого місцевими радами. Приріст надходжень до загального фонду проти 2017 року склав 41,1 млрд. грн., або 17,5 %. У 2020 році планується отримати 304 млрд грн. до місцевих бюджетів (рис. 2.4).

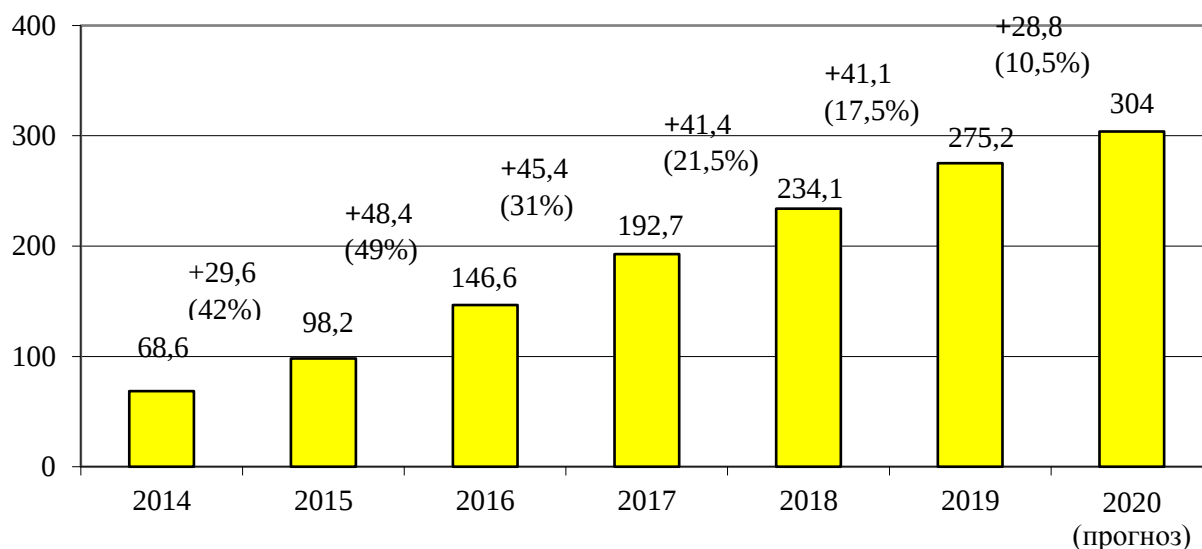

Рис. 2.4 - Власні доходи загального фонду місцевих бюджетів,
млрд. грн.

Держава збільшила обсяги надання державної бюджетної підтримки місцевим органам влади на розвиток громад та розбудову інфраструктури. З рис. 2.5. видно, якщо у 2014 році було передбачено регіонам з Державного бюджету на підтримку їх розвитку лише 0,5 млрд. грн., то в 2019 році обсяг коштів на реалізацію інфраструктурних проектів зріс у 41,5 рази (з 0,5 млрд. грн. до 20,75 млрд. грн.) [28].

У 2020 році на розвиток територій передбачено 101,3 млрд. грн., а саме: на регіональний розвиток - 13,0 млрд. грн., на розвиток сільських територій - 5,0 млрд. грн., на розвиток різних сфер (охорона здоров'я - 4,8 млрд. грн., освіта - 5,2 млрд. грн., культура - 2,2 млрд. грн., транспортна інфраструктура - 2,8 млрд. грн., дорожня інфраструктура - 61,1 млрд. грн., спортивна інфраструктура - 0,5 млрд. грн.) тощо.

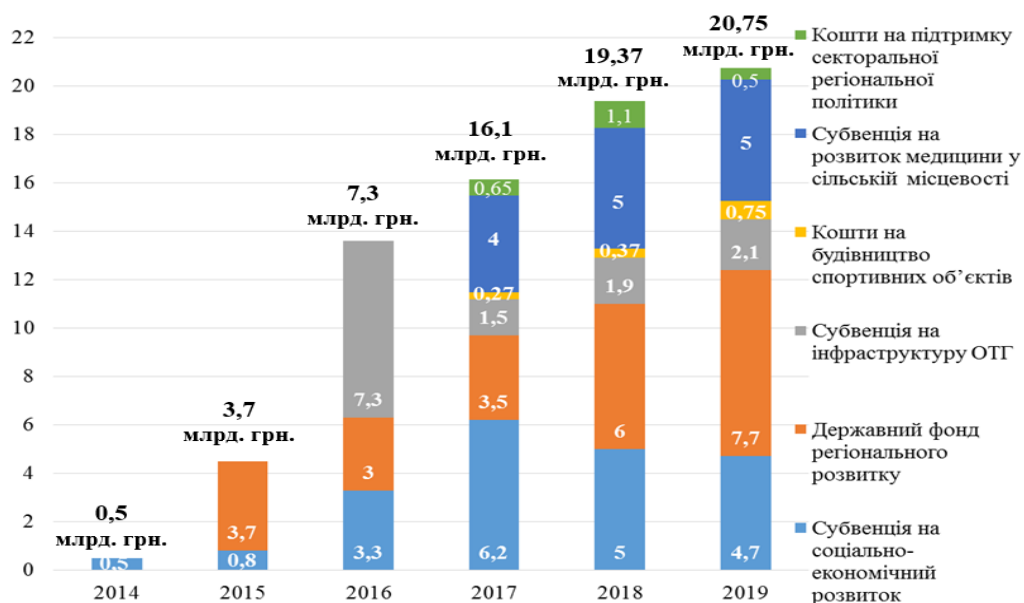

Рис. 2.5 - Динаміка державної фінансової підтримки на розвиток громад та розбудову інфраструктури за 2014-2019 рр., млрд. грн.

Протягом періоду з 2014 року по 2019 роки для ОТГ передбачено певний обсяг міжбюджетних трансфертів. Загалом можна стверджувати про щорічне збільшення розміру дотацій, що надавались бюджетам ОТГ (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 - Обсяг міжбюджетних трансфертів (дані наведено з Закону України «Про Державний бюджет на відповідний рік»), тис. грн.

Рік	Освітня субвенція	Медична субвенція	Базова дотація	Реверсна дотація
2015	43 443 228,3	46 177 023,6	5 357 985,4	3 644 169,9
2016	44 844 696,5	44 433 709,8	4 840 266,7	3 114 876,5
2017	52 593 109,7	56 220 108,4	5 911 564,6	3 922 882,5
2018	61 712 610,6	57 366 717,0	8 182 660,7	5 406 499,9
2019	70 355 700,6	56 108 078,8	10 367 311,9	6 814 541,0
2020	77 533 320,8	14 582 774,0	13 282 363,1	8 763 448,9
2021 (проект)	102 506 951,4	-	15 690 700,6	10 383 372,3

Так, у 2016 році базову дотацію отримали 125 бюджетів ОТГ, у 2017 році – 293 бюджети, у 2018 році – 498 бюджетів, у 2019 році – 996 бюджетів. Водночас у 2016 році реверсна дотація була визначена по 23 бюджетах ОТГ, у 2017 році – 48 бюджетах, у 2018 році – 107 бюджетах, у 2019 році – 246 бюджетах.

Таким чином, це означає, що зі збільшенням новостворених ОТГ зросла кількість бюджетів, що потребують підвищення фінансової спроможності, однак і зросла кількість самодостатніх й фінансово незалежних бюджетів ОТГ, які стали донорами для Державного бюджету.

В подальшому, визначаючи перспективні напрями фінансування розвитку ОТГ, слід проаналізувати результати експрес-опитування голів ОТГ, яке було проведено Асоціацією ОТГ за допомогою анкетування через онлайн-сервіс. Метою зазначеного анкетування було з'ясувати, які пріоритети голови ОТГ визначають для себе щодо головних джерел коштів для розвитку та щодо ключових сфер, у які слід вкладати кошти, аби якнайшвидше розвивати громаду. При цьому серед найважливіших сфер для розвитку громади першим за пріоритетом визначено дороги (90 % опитаних респондентів), другим - медицина (75%), третім - освіта (73%) (рис. 2.6).

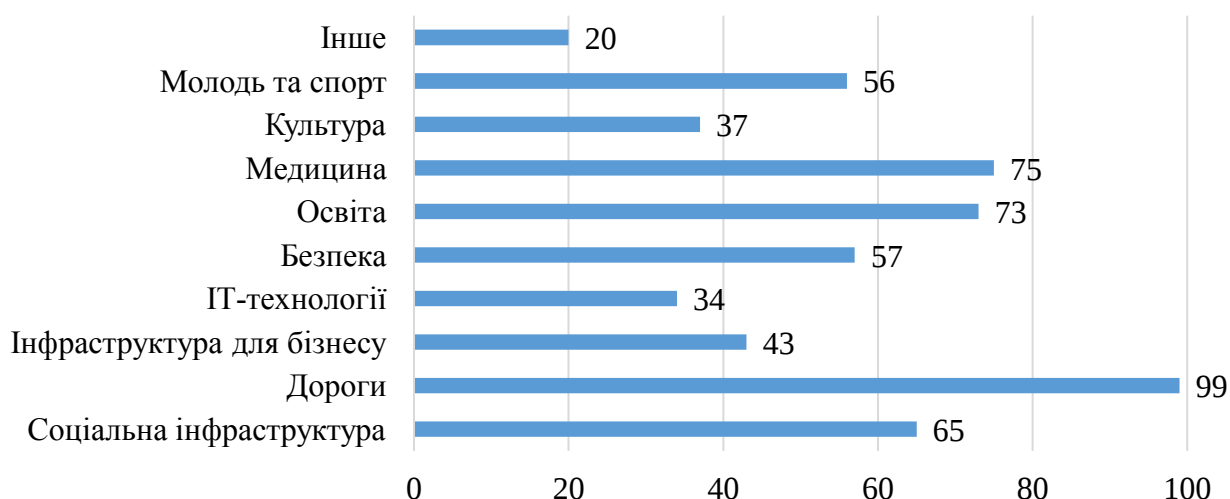

Рис.2.6 - Найважливіші сфери для розвитку громади, визначені за результатами опитування голів ОТГ, %

При цьому на сьогодні більшість голів ОТГ (93%) найголовнішим джерелом коштів для розвитку громад визначають інфраструктурну субвенцію. Однак через два-три роки головним джерелом коштів поряд із місцевими бюджетами (67%), більше половини голів ОТГ (55%) визначили саме гранти міжнародної технічної допомоги (рис. 2.7).

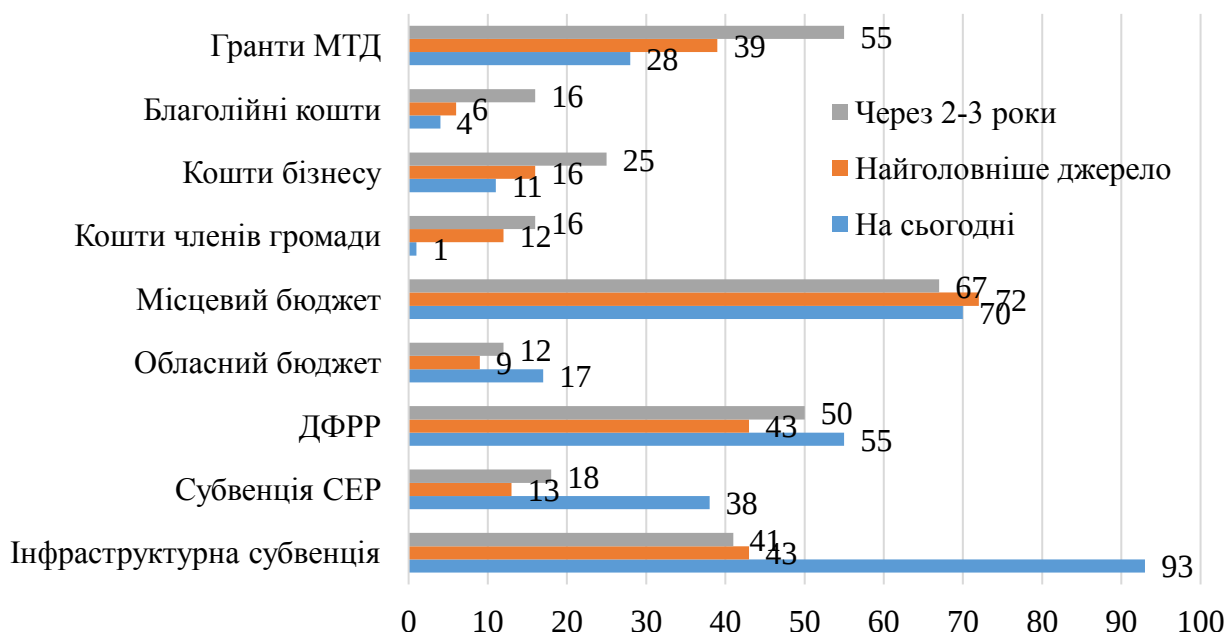

Рис.2.7- Найголовніші джерела коштів для розвитку громад, визначені за результатами опитування голів ОТГ, %

Поглиблюючи аналіз у розрізі видів ОТГ, слід зазначити, що гранти МТД на сьогодні входять до чотирьох найважливіших джерел коштів для розвитку громад. Так, більше третини міських, селищних та сільських ОТГ визначили їх як найголовніше джерело фінансування для розвитку власної місцевості – 37%, 36% та 41% відповідно (рис. 2.8).

Слід відмітити, що на сьогодні функціонують ряд перспективних фондів («Відродження», «ДОБРЕ» (Decentralization Offering Better Results and Efficiency - DOBRE), «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO) та ін.), які надають кошти для реалізації тих проектів, що переконують у своєму довгостроковому існуванні та корисності для населення і загалом економічної інфраструктури України. Такі фонди формуються здебільшого

не лише за рахунок вітчизняних внесків, а й вагома частка належить іноземним фондам розвитку. Відтак між ОТГ з'являється конкуренція та стимул до самофінансування, формується соціальна відповідальність і змінюється свідомість населення.

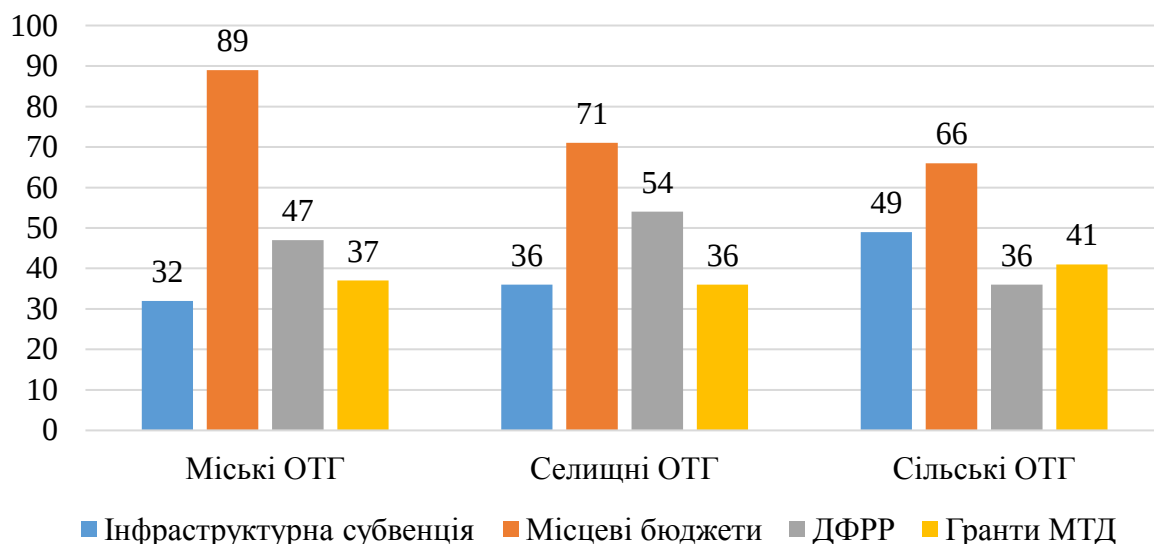

Рисунок 2.8 - Найголовніші джерела коштів для розвитку громад, визначені за результатами опитування голів ОТГ, %

Головною тенденцією діяльності даних фондів є те, що вони зовсім різного характеру та можуть сягати великих сум фінансування. Умови отримання коштів є різними, що залежить від мети створення проекту, місця реалізації та ін. Фонди знижують навантаження на бюджет та беруть на себе основні функції щодо реалізації проектів. Це сприяє як стрімкому розвитку економіки, так і розбудові інфраструктури регіонів зокрема. Втіленням зазначеного напрямку фінансування є ряд реалізованих проектів, які в довгостроковому періоді будуть залишатись суспільно значущими та пріоритетними для розвитку ОТГ.

Виходячи з вищенаведеного, система ФЗРТГ тісно пов'язана із децентралізаційними процесами й на даний час її основним пріоритетом є формування фінансових передумов для створення спроможних ОТГ. Про це свідчить позитивна динаміка зростання обсягів фінансування та структура витрат, яка наразі спрямовується не тільки на поточні витрати, а й на

розвиток. Це забезпечує суттєві імпульси для нарощування фінансового потенціалу й вирішення питань місцевого значення.

Можна констатувати факт, що перед територіальними громадами висувається ряд негативних аспектів, а саме:

- брак професіонального кадрового персоналу людські ресурси);
- забюрократизований механізм проведення громадського контролю та процедури виявлення антикорупційних діянь;
- конкурентні переваги інших громад у створенні умов для залучення коштів з інших джерел та створення сприятливого інвестиційного клімату;
- правильний вибір стратегічного напрямку розвитку громади, орієнтованого на кінцевого споживача та пріоритезація цілей сталого розвитку у досягненні інклюзивності процесу стратегування;
- подолання патерналістських налаштувань членів громади по відношенню до Центру (конкуренції за централізований бюджетний ресурс) та орієнтація на зміцнення власних надходжень до бюджету для забезпечення дієздатності громади;
- створення конкурентного середовища для розвитку бізнесових структур;
- опір олігархічним владним структурам на місцевому рівні та її спробам деформації конкурентного простору й втручання в діяльність громади;
- вирішення конфліктних ситуацій та налагодження взаємовідносин між малими підприємствами, що здійснюють свою діяльність на території громади та компаніями, що заходять на ю територію;
- створення взаємозв'язків за принципом відкритості та прозорості й опрацювання міждержавної співпраці.

2.2 Європейський досвід організації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад

Вивчення й наслідування досвіду ФЗРТГ в інших державах, особливо зі сталою демократією, які пройшли шлях багаторічних, й іноді революційних змін, може бути дуже корисним для України. Безумовно, передусім це мають бути європейські країни, які мають певну схожість історичних передумов державного будівництва, етапів розвитку тощо. Серед таких держав можна виділити такі посткомуністичні країни, як Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина (країни Вишеградської групи (V4)).

Процеси політичних та економічних перетворень у цих країнах не лише призвели до децентралізації політичних систем, а й дали поштовх до посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування. Кількість польських, чеських, словацьких та угорських муніципалітетів, розвиток яких значно уповільнила політика державного примуса з укрупнення громад на початку 1970 років (Чехословаччина в 2,8 рази; Польща в 2 рази; Угорщина в 2,2 рази), стрімко збільшилась на початку 1990 рр., як запорука демократизації. Як наслідок, у цих європейських країнах з перехідною економікою на момент проведення адміністративно-територіальної реформи були доволі малі муніципалітети за чисельністю населення. Наприклад, кількість муніципалітетів Чехії («обец») склала 6251, у 87% з яких мешкає менше ніж 1500 жителів [58].

Дослідники стверджують, що більшість дрібних муніципалітетів в Чехії, Словаччині, Угорщині та Польщі постраждали саме від фінансових проблем, які стримували їх розвиток, і не змогли отримати належне фінансування від центрального уряду тоді, коли це було необхідно для їх економічного розвитку [61]. Зокрема дійсно є певний оптимальний розмір територіальної громади, який сприяє її самодостатності при визначені чисельності населення громади від 12000 до 15000 жителів. Саме така кількість є головним при формуванні ОТГ в нашій державі.

У країнах V4 процес «реальної» політичної та фінансової децентралізації відбувався на початку 90-х років. У 1990 році Угорщина та Словаччина запровадили низку законів з метою гарантування фінансового забезпечення муніципалітетів, а багато традиційних польських гмін (муніципалітетів) отримали дійсно бажану автономію. Але впровадження фінансової децентралізації є процесом, пов'язаним з пошуком прийняття виважених рішень методом «спроб та помилок».

У цих країнах з перехідною економікою було прийнято певні законодавчі акти та проведено багато відповідних реформ, у тому числі податкових, які стосувалися бюджетних взаємовідносин між різними рівнями влади, завдань та повноважень органів місцевого самоврядування, систем місцевих бюджетів, механізмів фінансового управління та контролю витрат тощо. Муніципалітети отримували додаткові повноваження, що суттєво підвищувало їх фінансову автономію.

До повноважень, переданих місцевим органам влади у Польщі, Словаччині та Угорщині під час реформ децентралізації, належали: землевпорядкування та планування, зонування та місцева охорона навколишнього природного середовища; управління муніципальним бюджетом і майном; будівництво місцевих доріг, мостів, вулиць і створення системи громадського транспорту; водопостачання, а також муніципальна переробка відходів; первинна медико-санітарна допомога та служби соціального забезпечення; муніципальне житлове будівництво; початкова освіта, включаючи дитсадки; розвиток культури та спорту; охорона громадського порядку та протипожежний захист тощо.

Дещо по-іншому обсяг повноважень місцевим органам влади було передано у Чехії. У сфері освіти муніципалітети відповідали за забезпечення дошкільних закладів та початкових шкіл (до 15 років) у рамках витрат на обслуговування будівель та їх експлуатацію. Заробітна плата вчителям виплачувалась з Державного бюджету. На приватні компанії покладено функції збору твердих відходів. Системи водопостачання та утилізації

відходів також в більшості прикладів носили приватизований характер, але певна частка акцій в цих організаціях припадає на муніципалітети. Також місцеві органи влади володіли 34% акцій основного капіталу в газорозподільних та електророзподільних компаніях. Медичні страхові компанії займалися організацією медико-санітарної допомоги. До так званих «делегованих» повноважень муніципалітетів у Чехії належало ведення книг реєстрації фактів народження, шлюбу та смерті, впровадження законів про будівельне та територіальне планування. Захист охорони довкілля, забезпечення місцевих перевезень, стандартів якості води, вивезення відходів та асенізації тощо також належали до цієї групи повноважень.

У Словаччині, Угорщині та Польщі центральними урядами не визнавалися регламенти і норми, які б визначали регулювання мінімального рівня якості наданих послуг. На відміну від більшості країн V 4, у Чехії були застосовані спеціальні законні акти, в яких прописано способи виконання муніципалітетами вищезгаданих делегованих обов'язків. Якщо муніципалітет не забезпечував місцевих послуг самостійно, і їх надавала юридична особа чи певна організація, органи місцевого самоврядування визначали рівень та якість послуг, що надавалися.

Реформування публічної та фінансової децентралізації в Україні почалася шляхом ухвалення змін до БКУ та ПКУ. Це було передавання на місця додаткових бюджетних повноважень та стабільних джерел доходів для їх реалізації.

Відтак, аналізуючи зазначене, можна стверджувати, що в контексті реформи децентралізації найбільше повноважень переданих органам місцевого самоврядування серед представлених держав має Україна. Важливим питанням для виконання цих повноважень виступає ресурсна складова (матеріальні, фінансові, людські тощо).

Саме на матеріальну самодостатність гмін зроблено акцент при проведенні реформи місцевого самоврядування Польщі. Конституція Польщі забезпечує базовим муніципальним одиницям участь у публічних прибутках

відповідно до виконуваних задач (ст. 167). Крім того, Основний закон Польщі визначає, що доходи самоврядних територій складають власні доходні надходження, центральні загальні субвенції та цільові дотації з державного бюджету. В Конституції Польщі зазначено, що органи місцевого самоврядування мають право встановлювати місцеві податкові надходження. Закон «Про територіальне самоуправління» (гмінне) також наголошує на можливостях отримання прибутку, його використання, планування та примноження [63].

Показовим досвідом для України є співпрацювання органів місцевої влади з бізнесовими структурами за допомогою створення підприємств спільної власності.

Отже, основоположною особливістю польських гмін є велика кількість належного їм майнового ресурсу, що становить 7% загальних доходів громади. Основна частина цих надходжень – з оренди, решта – з продажу. Перелік джерел власних надходжень, властивих для рівнів місцевого самоврядування Польщі (гміна, повіт, воєводство) наведено у Додатку Ж.

Власні доходи конкретного рівня місцевого самоврядування в Польщі складаються з податкових та неподаткових надходжень. Так, до бюджету гміни податкові надходження надходять від оподаткування:

- нерухомості;
- сільськогосподарського податку;
- лісового податку;
- транспортних засобів;
- фізичних осіб;
- податку з власників собак;
- спадщини і дарування;
- цивільно-правових угод.

Надходження від зборів включають:

- гербовий збір;
- торговий збір;

- адміністративний збір;
- місцевий збір;
- експлуатаційний збір (збір на використання природних ресурсів);
- інші збори, що складають доходи гміни і встановлені окремим приписами [13].

Субвенція з національного рівня надається, відповідно до польського законодавства, для гмін та повітів : вирівнювальна, освітня та еквівалентна; для воєводств : вирівнювальна, освітня та регіональна.

Вирівнювальна субвенція передбачає кошти на охорону економічно слабкіших одиниць на рівні місцевого самоврядування за допомогою фінансування основної та додаткової суми. Основний (загальний) обсяг субвенції на всіх рівнях визначається Законом Польщі «Про Державний бюджет на відповідний рік», тоді як її розподіл між різними рівнями визначається за допомогою двох показників: рівня податкових надходжень та кількості населення. Так, обсяг вирівнювальної субвенції надається вищій через зменшений обсяг податкових надходжень, та велику кількість населення.

Еквівалентна (гміни, повіти) та регіональна (воєводства) субвенції здійснюється з метою вирівнювання різниць доходної частини місцевого бюджету в процесі змін повноважень та їх фінансування. Основний (загальний) обсяг цієї субвенції формується за допомогою внесків самодостатніх місцевих одиниць до Державного бюджету і розподіляється між найбільш біднішими. Починаючи з 2005 року щороку Міністром фінансів Польської Республіки розпорядженням визначає основні засади перерозподілу еквівалентної субвенції гмін та повітів, а також 30% регіональної субвенції воєводств.

Освітня субвенція формується рішенням про бюджет на рівні, що не нижче попереднього року враховуючи зміни у видатках на реалізовані повноваження у сфері освіти. Поділ освітньої частини субвенцій між різними рівнями місцевого самоврядування визначає Міністр народної освіти і спорту

- з огляду на окремі типи загальноосвітніх шкіл, різноманітних гуртків, що діють на території громади, рівень професіоналізму вчителів, кількість учнів у тих школах і гуртках.

Цікавим є той факт, що у процесі поглиблення децентралізаційних засад сутність цільових дотацій з Державного бюджету місцевим органам самоврядування поступово зменшилась завдяки зміни політики фінансування частини державних повноважень, що здійснили трансформацію з делегованих у власні [14].

У структурі місцевих видатків Польщі переважають видатки на виконання власних повноважень (91,8%), особливо чітко це спостерігається в гмінах (93%) та повітах (79,4%). Видатковий обсяг на реалізацію делегованих повноважень сягають 8%. Гміни 85% коштів свого бюджету можуть використовувати без здійснення узгоджувальних процедур з центральною владою, а 20% місцева влада заробляє самостійно. Важливо, що частки в податках та дотаціях вираховуються автоматично відповідно до формульного розрахунку.

Водночас, децентралізаційний рівень в Польщі є невисоким порівняно з більшістю країн Європи. Гміни Польщі мають залежність від обсягу фінансування з центрального бюджету, оскільки дохідна частина бюджету місцевих органів влади становить 17% від загального обсягу державних надходжень. Інвестиційна система заохочення для створення нових робочих місць тільки на шляху побудови. Місцеві податки є обмеженими, а місцевим органам влади не надано право вести економічну діяльність в таких сферах, як здійснення операцій із земельними ділянками.

Більш успішною, на думку деяких фахівців, була словацька реформа фінансової децентралізації. Відтоді 70% від доходів та витрат муніципалітетів забезпечуються за рахунок власних джерел, а решту становлять цільові дотації з державного бюджету. Так, відповідно до чинних норм 70,3% ПДФО передано органам місцевого самоврядування, 23,5%

залишається бюджетам вищих територіальних одиниць і лише 6,2% надходить до державної казни [46].

Варто звернути увагу на досить ефективний механізм розподілу доходів від порядку формування ПДФО на різних територіях. В Україні такий податок зараховується до того місцевого бюджету громади, де працює працівник. В такій країні як Словаччина даний податок збирає центральний уряд та розподіляє відповідно до визначеного формульного розрахунку.

Параметрами формульного розрахунку визначено чотири показника: чисельність населення (офіційно зареєстрованого); кількість дітей дошкільного віку; відсоток мешканців, вік яких перевищує 62 роки; категорія величини населеного пункту.

Основним критерієм визначено кількість зареєстрованих мешканців на території, оскільки, здійснюючи реалізацію товарів, робіт та послуг, органи місцевого самоуправління орієнтуються саме на кількість зареєстрованих осіб, а не на аморфний показник фактичної кількості мешканців території. При визначення показника «трудова міграція», що відбувається завдяки величині економічної привабливості місцевості з наданням більшого обсягу товарів та послуг, аніж це потрібно для зареєстрованих жителів, запропоновано застосовувати додатковий коефіцієнт.

У формулі фігурують такі показники як «кількість дітей дошкільного віку» та «відсоток мешканців, що старше 62 років». Це, в першу чергу, обумовлено тим, що, всі заклади дошкільної освіти, що знаходяться на утриманні органів місцевого самоврядування та соціальне забезпечення людей похилого віку простежується у функціях місцевих органів влади.

Слід зазначити, що значний вклад у наповнення місцевих бюджетів вносять місцеві податки, які також включають податок на нерухомість. На них припадає майже 14% доходів бюджету (за виключенням кредиту). В Словаччині місцеві податки є факультативними. Муніципалітети самостійно приймають рішення про доцільність застосування тих чи інших податків, визначають ставки податку, порядок нарахування та сплати, податкові

пільги, тощо. До числа місцевих податків відносять: податок на нерухомість; податок з власників собак; податок на використання громадського простору; податок за надання житла; податок з автоматів для продажу; податок з невигащних гральних автоматів; податок за в'їзд в частину міста, що визнана історичною; податок з атомної установки.

Найбільш ефективним є податок на нерухомість. Варто звернути на досить перспективний податок на застосування громадського простору, що нараховується за тимчасове використання місцевості адміністративно-територіальної одиниці з метою проведення концертних вистав, розміщення палаток тощо. На даний податок припадає майже четверта частина доходів від місцевих податків. Ключовими статтями неподаткових надходжень місцевих бюджетів є доходи від комерційної діяльності, продажу землі, платежі за відведені ігрові зони та за утилізацію сміттєвих відходів [49].

Загалом, у процесі реформування місцеве самоврядування Словаччини отримало значну владу та необхідні фінансові джерела наповнення для своєї діяльності, що сприяло значному підвищенню ефективності бюджетної системи та якості надання публічних послуг, покращенню сталого розвитку міст і селищ, розвитку регіонів, що були депресивними, збільшенню кількості робочих місць й, відповідно, уповільнення міграційних процесів, обумовлених економічними факторами.

Фактично саме муніципалітети управляють соціально-економічними процесами на певній місцевості та відповідають за діяльність. Виходячи з наведеного, органи місцевого самоврядування найбільше зацікавлені в наростаючому підсумку доходної частини місцевого бюджету, а тому:

- мають стимул для реалізації податкового потенціалу на відповідній адміністративно-територіальній одиниці, що загалом підвищує фіскальну ефективність податкової політики;

- значну увагу приділяють стимулюванню ділової активності на власній території, бо це сприятиме збільшенню доходної частини місцевих бюджетів, а на національному рівні - посиленню економіки;

- активне залучення інвестицій для створення комерційної діяльності з метою отримання додаткових коштів до бюджету [26].

При цьому, всі власні повноваження органів місцевого самоврядування Словаччини реалізуються виключно за допомогою власних доходних джерел місцевих бюджетів, а державні трансферти мають цільовий характер і спрямовані на фінансування делегованих державою функцій.

Також варто зазначити, що фінансові джерела розподілені між різними рівнями влади таким чином, що і регіони і уряд мають потужну фінансову базу для своєї діяльності, а держава здійснює трансферти до місцевих бюджетів не тому, що вони не можуть профінансувати свої мінімальні потреби (як це має місце в Україні), а на виконання делегованих функцій. Крім того, сукупність таких факторів, як лагідні податкові стимули, кваліфікаційний робочий склад, створення сприятливих державних стимулів надали можливість сформувати надійну інвесторську платформу, що притягує різні компанії з усього світу.

У комплексному поєднанні в Словаччині створено ефективну бюджетну систему, в якій фінансові потоки є прозорими, а ефективність використання коштів можна прослідкувати за системою чітких критеріїв [49].

Ще одна країна Вишеградської групи, в якій вдало впроваджена реформа децентралізації – це Чехія, яка першою закінчила початковий етап формування сталої системи місцевого самоврядування. Вже наприкінці 1990-х років вона створила політичне та правове підґрунтя з управління діяльності місцевої влади на всіх рівнях. Основоположним було створення самоврядної системи управління із закріпленням в Конституції республіки базових напрямів та повноважень функціонування територіальних одиниць.

Якщо у 1990 році у Чехії здійснювали свої повноваження 4104 громади, то вже в 1999 році їхня кількість зросла до 6251 громад. При цьому, у 87% проживало менше 1500 мешканців, а на сільській території – лише 28% населення всієї країни. Для того, щоб у 2005 році скоординувати діяльність певної кількості муніципалітетів було сформовано 474 союз громадських

утворень, а у 2010 році їх кількість збільшилась до 570 таких утворень. Ці союзи є об'єднаннями міжмуніципальної кооперації, що одержали також назву «мікрорегіонів». «Мікрорегіони» мали спрощену систему добровільного об'єднання утворень з економічним стимулюванням, диференційованою системою делегованих державних повноважень та матеріально-фінансовим забезпеченням.

Міста і селища Чехії розпоряджаються власними засобами, мають бюджетний план, відокремлений від центрального плану. В державі відбувається тенденція до збільшення частини власних доходних джерел місцевого бюджету (73%) та скорочення трансфертних платежів з Державного бюджету (майже 50%). Загальні прибутки муніципалітетів поділяють на податкові надходження (50%); неподаткові надходження (орендні платежі, тощо); прибуткові операції з акціонерного капіталу; державні субсидії та міжнародні гранти. Крайові бюджетні надходження формуються аналогічно, переважно з податкових та неподаткових прибутків, грантів, субсидій тощо.

Особливу увагу в фінансовому забезпеченні муніципалітетів Чехії слід привернути до створеного інвестиційного клімату для залучення різноманітних джерел. На початку 90-х років створено законодавчі та нормативні підстави для формування напрямів інвестиційної політики держави. В першу чергу, було визначено пріоритетні галузі, до яких віднесено найпріоритетніші (аерокосмічна, автомобільна, високотехнологічна, біотехнологічна, фармацевтична, інформаційні технології тощо). На відміну від усіх вищезазначених держав Вишеградської групи, реформування системи місцевого самоврядування в Угорщині, не дивлячись на певні успішні кроки, й досі є незавершеним. Реформа місцевого самоврядування на Конституційному рівні відбувалася з ухваленням нової Конституції 2011 року, яка набула чинності з 01.01.2012 р. На той час було ухвалено Закон «Про місцеве самоврядування».

Основоположним у проведенні реформи місцевого самоврядування було визначено мотивація із усунення внутрішньо-економічних проблем Угорщини. Отже, основним принципом реформи місцевого самоврядування було те, що органи місцевого самоврядування повинні вирішувати лише місцеві питання та надавати послуги на місцевому рівні, а все інше повинно відбуватися тільки під наглядом центрального уряду.

Зрушення балансу в розподілі повноважень між органами місцевої влади та державною адміністрацією (на користь останньої) спричинило реструктуризацію фінансів, скорочення доходів у місцевих бюджетах. Рівень централізованих грантів особливо знизився після передачі шкіл, лікарень, закладів охорони здоров'я та інших об'єктів центральному уряду. Децентралізація в Угорщині не обмежилася зменшенням повноважень та зниженням фінансових ресурсів. Значно зменшилися дотації та певні види податків, за рахунок яких фінансувалися муніципалітети.

У розділі VI «Економічні основи місцевого самоврядування» Закону «Про місцеве самоврядування» зазначено необхідність здійснення контрольних заходів над надходженням коштів місцевих бюджетів [41]. За Законом, муніципалітети можуть встановити земельний податок, муніципальні податки та місцеві корпоративні податки. Вони можуть також отримувати доходи з операцій з нерухомістю та зборів за комунальні послуги. Мають право на державні дотації, які щороку визначаються парламентом.

До здійснення реформаторських дій, муніципалітети отримували трансферти (субсидії) переважно з Державного бюджету виходячи з розрахунку показника на душу населення і, таким чином, отримували певний обсяг коштів на сфері своєї діяльності. Але, при цьому не має значення наскільки фактичні витрати є більшими чи меншими за норму. На сьогодні фінансування органів місцевого самоврядування на Угорщині змінене на діяльнісно-орієнтоване, і муніципалітети отримують від центрального уряду кошти, виходячи з розрахункової вартості певної діяльності.

Фінансова автономія є однією з найголовніших умов самостійності місцевого самоврядування. Незважаючи, що Конституція Угорщини передбачає у ч. 1 ст. 32 [57], що місцеві органи можуть «встановлювати свій власний бюджет і незалежно їм управляти», фінансова автономія місцевих органів самоврядування за останні роки значно погіршилася. Місцеве самоврядування стало фінансовим баластом для органів державної влади. Очевидно, що норми угорського законодавства не відповідають принципам Європейської хартії місцевого самоврядування [17].

Отже, вищенаведене дає змогу сформулювати висновки наступного характеру: реформаторські процедури зі зміною повноважень та фінансової незалежності органів місцевого самоврядування в Угорщині були дуже радикальними у порівнянні з Польщею, Словаччиною та Чехією і не зорієнтованою на децентралізацію. Перш за все, через бюджетну політику, яка позбавила органи місцевого самоврядування матеріально- фінансової самостійності.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1 Використання переваг бюджетної децентралізації та податкового потенціалу територіальних громад

Посилення фінансової потенціалу територіальних громад суттєво залежить від використання механізму бюджетної децентралізації. Такий механізм тільки формується і є складною реформою, яка покликана змінити всю систему управління країною, де громади отримують можливість самостійно ухвалювати рішення і відповідати за їх реалізацію, самостійно визначати пріоритети соціально-економічної і фінансової політики, їх реалізовувати.

Одним з перших інструментів зміни системи управління став Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», ухвалений у 2015 році. У цьому ж році пройшли місцеві вибори у 159 об'єднаних територіальних громадах (ОТГ), а вже у 2016 році вони перейшли на нові міжбюджетні відносини із державним бюджетом. Децентралізація місцевих бюджетів почалась із прийняттям змін до Бюджетного і Податкового кодексів, де були передані не тільки додаткові бюджетні повноваження, але і стабільні джерела доходів місцевих бюджетів для їх реалізації. На сьогодні в Україні 1470 громад, з яких понад більше однієї тисячі громад фінансово неспроможна. Близько 900 громадам не вистачає навіть покрити свої поточні видатки. І тут на центральному рівні необхідно ухвалити рішення про те, яким чином ці громади розвивати далі. До 1 січня 2015 року, місцеві бюджети цілковито залежали від Державного бюджету, а тепер вони мають свої власні надходження і це стало можливим завдяки ухваленню низки законів та змін до Бюджетного і Податкового кодексів України. 28 грудня

2014 року було ухвалено такі важливі закони України: №79-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» та «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин»; №837-VIII від 26.11.2015 р. «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад» від 26.11.2015 р. № 837-УІІІ. Основні засади фінансового зміцнення місцевої влади закладено в статті 9 Європейської Хартії місцевого самоврядування, де сказано, що «органи місцевого самоврядування мають право в рамках національної економічної політики на свої власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень».

Означені можливості вперше в історії незалежної України пропонувалося закріпити у проекті Закону про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади. У пропозиції змін до статті 142 Конституції України, зокрема, зазначається, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є:

- земля, рухоме і нерухоме майно, природні ресурси, інші об'єкти, що є у комунальній власності територіальної громади;
- місцеві податки і збори, частина загальнодержавних податків та інші доходи місцевих бюджетів.

Якщо вже йдеться про фінансову децентралізацію, порівняймо із формуванням відповідної статті чинної Конституції України, де такою основою названо лише «доходи місцевих бюджетів та інші кошти».

В Україні діє Національний проект децентралізації, який включає 25 Програм, основне місце посідає Програма «Підтримка реформи децентралізації в Україні/U-LEAD з Європою: Програма для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку» (project/u-lead), сума допомоги Україні по даній Програмі з 01.01.2016 по 31.12.2023 рр. склала – 152,3 млн. EUR. Реалізація Національного проекту

децентралізації спрямована на те, що організація місцевих фінансів передбачає:

- обов'язкове розмежування функцій і повноважень між державною владою та місцевим самоврядуванням, чіткий поділ доходних джерел, а також видатків між державним і місцевими бюджетами;
- надання відповідних власних доходних джерел місцевому самоврядуванню;
- самостійність у формуванні та використанні фінансових ресурсів;
- забезпечення державної фінансової підтримки несамоодостатніх територіальних громад, проведення фінансового вирівнювання;
- стимулювання збільшення доходів як державного, так і місцевих бюджетів; раціональне й економне використання матеріальних і фінансових ресурсів;
- здійснення постійного контролю за використанням наявних ресурсів;
- гласність та відкритість у формуванні та використанні фінансових ресурсів місцевого самоврядування.

Основними джерелами місцевих фінансів можуть бути:

- державні кошти, що передаються органам місцевого самоврядування органами державної влади у вигляді доходних джерел та прав, відповідно до діючого законодавства;
- власні кошти місцевих органів;
- запозичені кошти або комунальний кредит кредити.

Складовими місцевих фінансів є місцеві бюджети, зокрема

- цільові фонди органів місцевого самоврядування;
- комунальний кредит; місцеві позики;
- місцеве господарство;
- об'єкти комунальної власності.

Фінансові ресурси можуть бути залучені з кредитних і страхових організацій, від підприємств що мають місцеву форму власності. Підприємства, що існують і ведуть господарську діяльність на території

місцевого утворення, так само приймають участь в утворенні місцевих фінансів. Основною складовою місцевих фінансів є місцевий бюджет, який являє собою централізований фонд фінансових ресурсів ОТГ, за доходи і видатки якого відповідає орган місцевого самоврядування. В зв'язку з цим особливої ваги набувають проблеми забезпечення місцевого самоврядування фінансовими ресурсами, адекватними новим завданням, які стоять перед ними.

Зазначмо, що основним джерелом місцевих фінансів є цільові фонди органів місцевого самоврядування. Цільовий фонд – є складовою спеціального фонду місцевого бюджету та використовується за цільовим призначенням, створюється з метою надходження додаткових фінансових ресурсів до спеціального фонду місцевого бюджету на фінансування видатків щодо вирішення питань соціально-економічного розвитку території, соціального захисту населення, становлення і розвитку місцевого самоврядування, проведення загальноміських заходів. Місцеві запозичення є джерелом фінансового забезпечення розвитку місцевого самоврядування і потужним фінансовим інструментом, який допомагає ефективно вирішувати їх поточні й довгострокові проблеми.

Найбільш поширеною формою залучення фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування є випуск місцевих позик. Ринок муніципальних облігацій в Україні практично відсутній. Високим потенціалом мобілізації доходів володіє місцеве господарство, комунальна та інша власність, яка служить джерелом одержання доходів місцевого самоврядування і задоволення соціально-економічних потреб населення відповідної території. Основу місцевого господарства складають об'єкти комунальної власності. Суб'єкти господарювання комунальної форми власності є платниками як загальнодержавних, так і місцевих податків і зборів, тобто вони наповнюють дохідну частину місцевих бюджетів, тому виникає питання ефективного управління об'єктами комунальної власності.

Важливою проблемою в сучасних умовах є взаємовідносини між державним і місцевим бюджетом. У щорічних законах про Державний бюджет України проводиться уточнення складу доходів загального та спеціального фонду місцевих бюджетів, визначається механізм надання додаткових дотацій місцевим бюджетам з державного бюджету, встановлюються розміри коефіцієнтів вирівнювання. На основі проведеного аналізу фінансова (бюджетна) децентралізація в Україні має свої переваги та недоліки. Переваги полягають в тому, що:

- місцеві бюджети отримали: фінансову самостійність, а об'єднані територіальні громади право на прямі міжбюджетні відносини;
- збільшено кількість податків і визначено їх процент, який залишиться на місцях і не зараховується до загальнодержавного бюджету;
- запроваджено нові види трансфертів зокрема це базова дотація, субвенції: освітня, медична та реверсна дотація;
- місцеві органи влади, крім казначейських рахунків, мають можливість розміщувати свої власні надходження в установах банків;
- органи місцевого самоврядування під власні гарантії можуть брати запозичення від міжнародних фінансових організацій які можна направляти на розвиток соціальної інфраструктури.

Описаний механізм не є ідеальним. До його недоліків можна віднести:

- необхідно кардинально реформувати побудову бюджетної системи, яка має відповідати новим вимогам і завданням;
- не усі громади можуть безпроблемно отримали майно, розрахунки були зроблені не зовсім правильно, тому виникла ситуація, що навіть бездотаційні (реверсні) громади, мають проблеми із дохідною частиною і не в змозі покрити видаткову частину дохідною, що створює проблеми з фінансування бюджетної сфери;

- відсутність достатніх джерел фінансування на державному і регіональному рівнях приводить до неефективного управління місцевими фінансами;

- недосконалі взаємовідносини між державним і місцевими бюджетами, які проявляються у тому що в Україні ОТГ, в певній мірі, залежать від політики врегулювання міжбюджетних відносин, яка поступово повинна переходити від забезпечення бюджетними ресурсами ОТГ до бюджетного регулювання;

- в Україні відсутні органи адміністративного нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування на рівні державних органів влади.

Зазначимо, що характерними особливостями розвитку податкової системи України є її нестабільність, що відповідно сповільнює розвиток підприємницької діяльності та характеризується дестимуляційним впливом на соціально-економічний розвиток громад в довгостроковому вимірі. Відтак, першочерговим є забезпечення стабільності податкової системи відповідно до чітко визначених фундаментальних принципів розвитку оподаткування, які суттєво зменшать політичний вплив на формування та функціонування системи. Такими орієнтирами податкової реформи є:

- досягнення соціальної справедливості при оподаткуванні;
- рівномірний розподіл податкового навантаження та його поступове прогнозоване зниження;
- спрощення адміністрування податків та зборів;
- мінімізація витрат на забезпечення сплати та адміністрування податків та зборів;
- забезпечення стимулюючого впливу податків та зборів на розвиток фінансово-економічного потенціалу територій;
- гармонізація податкового законодавства до норм та вимог ЄС відповідно до обраного євроінтеграційного вектору розвитку держави [2].

Основними податковими надходженнями, що надходять до Державного та місцевих бюджетів в нашій державі, є податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств.

Податок на доходи фізичних осіб займає провідне місце у питанні формування фінансового ресурсу місцевих бюджетів, відповідно, від його обсягу перш за все залежить спроможність територіальної громади виконувати покладені на неї функції. Відповідно до Бюджетного кодексу, в обласні бюджети надходить 15% податку на доходи фізичних осіб, в бюджети об'єднаних територіальних громад, міст обласного значення, та райони - 60%, до державного бюджету - 25%, а в сільські, селищні та бюджети міст районного значення зарахування частки надходжень від даного податку законодавством не передбачено. Таким способом – наданням об'єднаним громадам потужного дохідного джерела та відсутність його у решти громад - влада намагається мотивувати громади приєднатися до реалізації адміністративно-територіальної реформи та об'єднуватися з метою формування адміністративно-територіальних одиниць із спроможними громадами.

На мобілізацію надходжень від оподаткування ПДФО впливають такі фактори:

- кількість та можливості розвитку суб'єктів господарської діяльності, зареєстрованих/розташованих на території відповідної громади;
- рівень тіньового сектору економіки – поширення проблеми виплати заробітної плати «в конвертах», прихованої зайнятості населення та рівня безробіття;
- інвестиційна привабливість відповідної території та підприємницьких структур, розташованих в межах громади.

ПДФО відіграє все більш значущу роль порівняно із податком на прибуток підприємств. Подальше зростання прогресії податку на доходи, підвищення ставки на доходи по дивідендах, успішна детінізація та зростання заробітних плат у подальшому будуть посилювати цю тенденцію.

Зменшення відсотку надходжень від цього податку до місцевих бюджетів не сприятиме фінансовій забезпеченості громад та підтримці фінансової децентралізації, анонсованої органами влади.

Надходження від оподаткування податком на прибуток прямо залежить від діяльності місцевих органів влади щодо забезпечення позитивного інвестиційного клімату, формування інфраструктури території, ефективним моніторингом та контролем за веденням господарської діяльності, стимулюванням розвитку підприємництва на території адміністративно-територіальної одиниці, що дає можливість забезпечення достатньої кількості робочих місць. В іншому випадку, спостерігається міграція населення до великих міст на роботу, ситуація, коли адміністративно-територіальна одиниця стає «спальним пунктом» для її населення, що негативно впливає на перспективи економічного та фінансового потенціалу території.

Важливою умовою ефективного розвитку багаторівневої бюджетної системи є формування тісних взаємозв'язків між податками, які сплачуються на відповідній території та надходять до відповідних місцевих бюджетів, та вигодами, які отримують платники цих податків. Відтак споживачі суспільних послуг, проживаючи на відповідній території, сплачують до місцевого бюджету податки як плату за те, що вони одержують.

Європейський досвід справляння та зарахування ПДФО засвідчує, що цей податок виступає:

по-перше, інструментом забезпечення фіскальної самостійності місцевих бюджетів. В таких країнах, як Австрія, Німеччина та Угорщина запроваджено місцевий податок з доходів, сформований як надбавка до державного податку з доходів фізичних осіб. В Швейцарії встановлення розміру надбавки визначається на локальному рівні в межах, визначених законодавством. Відтак, можна говорити про доцільність вивчення можливостей запровадження такої практики в Україні;

по-друге, індикатором ефективності розвитку підприємницької діяльності та залучення інвестиційних ресурсів на відповідній території, зокрема є вагомим показником ефективності ринку праці. При цьому, справедливість в оподаткуванні цим податковим платежем оцінюється не через оцінку сплати податку, «хто скільки сплатив», а через оцінку вірності розподілу податкового навантаження на платників - «скільки коштів залишається у платника податку після його сплати». Тобто на перше місце висувається сприйняття ПДФО як інструмента підвищення фінансово-економічного потенціалу території, що є особливо важливим для забезпечення фінансової спроможності територіальних громад в Україні.

Дослідження можливості нарощення фінансово-економічного потенціалу територіальних громад через оптимізацію системи оподаткування та розподілу податків до бюджетів різних рівнів дозволило виокремити проблеми та напрямки оптимізації справляння ПДФО до місцевих бюджетів. Таким чином, можна зробити висновок, що в процесі децентралізації управління важливо центральним органам влади забезпечити самостійність місцевих органів влади виконувати свої повноваження, функції та завдання, зважаючи на потреби і інтереси ОТГ, ефективно використовуючи бюджетні ресурси. Реформування бюджетної системи має бути спрямоване на підвищення ефективності та продуктивності використання бюджетних коштів, децентралізацію фінансових ресурсів і зміну підходів до боргової політики держави. Слід кардинально реформувати побудову бюджетної та податкової систем, які мають відповідати новим вимогам і завданням.

Особливістю податкової реформи має стати перехід від фіскального принципу податкової політики до формування нової моделі, яка б забезпечувала необхідний для підтримки функціонування держави обсяг бюджетних надходжень дотримуючись принципу соціальної справедливості розподілу податкового навантаження в державі. Успіхи реформи місцевого самоврядування та територіальної влади беззаперечні, але говорити про те, як закінчиться реформа, зарано, багато чого залежить від рішень по змінах до

Конституції, від прийняття Муніципального кодексу, від того, як майбутні рішення будуть впроваджуватися на усіх рівнях.

Таким чином, можна зробити висновок, що в процесі децентралізації управління важливо центральним органам влади забезпечити самостійність місцевих органів влади виконувати свої повноваження, функції та завдання, зважаючи на потреби і інтереси ОТГ, ефективно використовуючи бюджетні ресурси. Реформування бюджетної системи має бути спрямоване на підвищення ефективності та продуктивності використання бюджетних коштів, децентралізацію фінансових ресурсів і зміну підходів до боргової політики держави. Слід кардинально реформувати побудову бюджетної та податкової систем, які мають відповідати новим вимогам і завданням.

Особливістю кроків до бюджетної децентралізації та реформування податкової системи має стати перехід від фіскального принципу податкової політики до формування нової моделі, яка б забезпечувала необхідний для підтримки функціонування держави обсяг бюджетних надходжень дотримуючись принципу соціальної справедливості розподілу податкового навантаження в державі. Успіхи реформи місцевого самоврядування та територіальної влади беззаперечні, але говорити про те, як закінчиться реформа, зарано, багато чого залежить від рішень по змінах до Конституції, від прийняття Муніципального кодексу, від того, як майбутні рішення будуть впроваджуватися на усіх рівнях.

3.2 Залучення інвестицій у забезпеченні стабільного розвитку територіальних громад

Перспективною формою вирішення фінансових проблем суб'єктів місцевого самоврядування є — використання механізму міжнародних інвестицій. Детальний аналіз такого інструменту наведене в статті С.М. Марущак [26]

В публікації наголошено, що інвестиції - це всі майнові та інтелектуальні цінності, які вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, для створення прибутку (доходу) та/або досягнення соціального та екологічного ефекту. Іноземні інвестиції здійснюються іноземними державами, юридичними особами та громадянами іноземних держав і є одним з важливих способів залучення в ОТГ капіталу, технологій та знань, використання яких сприятиме економічному зростанню та розвитку ОТГ.

Для забезпечення стабільного соціального та економічного розвитку ОТГ існує потреба в достатньому обсязі коштів. Залучення інвестицій та ефективне їх використання для ОТГ означає: створення нових робочих місць звідки впливає збільшення обсягу податкових відрахувань, що означає додаткове фінансування соціально-економічного розвитку ОТГ; створення нових робочих місць і збільшення обсягу податкових відрахувань означає і фінансування витрат на підвищення якості «м'якої» інфраструктури та покращення фізичної інфраструктури; розвиток підприємницької діяльності, її диверсифікація тощо.

Інвестиційна діяльність в громадах позитивно впливає на усі сфери життя, оскільки означає підвищення рівня життя мешканців. І чим більший обсяг інвестицій, тим більше можливостей для розвитку для ОТГ, формування позитивного іміджу, визнання громаду як ефективною та здатною до впровадження нових проєктів.

При прийнятті рішень щодо інвестування інвестори керуються певними критеріями стосовно вибору об'єктів інвестування. Наприклад, сприятливий інвестиційний клімат викликає у потенційних інвесторів довіру, дає їм впевненість у доцільності та безпеці інвестицій у потенційно привабливі об'єкти. Для позначення інтересу інвесторів до тих чи інших об'єктів використовується термін «інвестиційна привабливість». Це складне і містке поняття, що має наступні характеристики:

- можливість визначити рівень для подальшого порівняння, прогнозування тощо.

- перелік очікуваних ознак об'єкта інвестування. Тобто, інвестиційна привабливість - це певний стан об'єкта інвестування, який позиціонує його на ринку, допустимий рівень ризику, платоспроможний попит на такі інвестиції, інші об'єктивні і суб'єктивні умови, які сприяють або перешкоджають процесу інвестування.

- результати, які очікує інвестор, доходність інвестицій, перспективи розвитку об'єкта, можливість подальшого інвестування, рівень задоволення різних вимог чи інтересів інвестора, узгодження інтересів і можливостей інвестора та реципієнта.

Таким чином, зазначимо, що інвестиційна привабливість— це комплексна якісна і кількісна характеристика, на основі якої інвестор приймає рішення про доцільність інвестицій. При цьому враховуються зовнішні та внутрішні умови функціонування об'єкта інвестування, його можливості щодо досягнення цілей інвестора і реципієнта, перешкоди, ризику, небезпеки в процесі реалізації інвестицій.

Інвестиційна привабливість ОТГ - це сукупність факторів, що визначають здатність громади залучати інвестиції. В тому числі і іноземні. Кожна громада має в своєму розпорядженні певні ресурси, які й дозволяють їй сподіватися на залучення інвестицій. Це виражається категоріями:

- інвестиційний потенціал ОТГ - сукупність ресурсів та можливостей, які є в розпорядженні органів влади громади, і вмиле управління якими, спрямоване на залучення інвестицій, дозволяє досягнути мети. Або – можливості інвестиційного забезпечення розвитку ОТГ та здатність їх цілеспрямованого перетворення у інвестиційні ресурси [20];

- інвестиційна спроможність - здатність залучати і ефективно використовувати внутрішні і зовнішні інвестиційні ресурси для організації збалансованого розвитку у коротко-і довгострокових періодах.

За даними Державної служби статистики України в період з 2018р. по 2023 р. обсяги іноземних інвестицій в економіку України змінювалися дуже нерівномірно. Частіше всього економічні показники чутливо реагують на макроекономічні, політичні та інші зміни в даній економіці. Обсяги ПІІ залежать і від динаміки світового розвитку. Наприклад, у 2018 -2019рр. та у 2021р. суттєвих змін в розвитку країн світу не спостерігалось, що й посприяло активізації міжнародної інвестиційної діяльності. У 2020р. обсяги ПІІ негативні, що закономірно пов'язати з карантинними заходами, які провадилися у всьому світі.

Ситуація з іноземним інвестуванням змінилася в гірший бік в 2022р. у зв'язку з війною в Україні. Привабливість України для іноземних інвесторів різко знизилась у порівнянні з 2021р. через високий рівень країнного ризику. Проте, в 2023р. інтерес іноземних, частіше - західних, інвесторів до України підвищується не зважаючи на війну. Більша частина іноземних інвестицій представляють собою реінвестовані доходи іноземних компаній. Логічно припустити, що загалом в ситуації відносно стабільній ми могли б спостерігати тенденцію до збільшення обсягів ПІІ. Очевидно, що інвестиційна активність регіонів дуже різна.

В сучасних умовах в першу чергу всі ресурси частини громад направляються на відновлення від наслідків війни. За оцінками Світового банку, Україні потрібно більше 486 млрд. \$ США протягом наступних 10 років на відбудову зруйнованої інфраструктури . Але питання соціально-економічного розвитку ОТГ не перестає бути актуальним.

В ході опитування Всеукраїнською асоціацією ОТГ представників органів місцевого самоврядування про інвестиційну активність громад, не задовольняє рівень співпраці ОТГ і інвестора – 19% опитуваних; в 45% ОТГ є затверджені Інвестиційні паспорти, розроблені фахівцями громади;

22% населення ОТГ долучалися до розробки відповідних документів; в 78% громад знайшли можливість залучити фінансування на один з її проєктів.

Також варто відмітити, що в першу чергу шукають іноземні державні інвестиції 10% ОТГ, іноземні приватні – 19%, а переважна частка опитуваних орієнтуються на гранти Міжнародної технічної допомоги. Більшість ОТГ шукають інформацію про інвесторів на сайтах органів влади та платформах про донорські гранти [23]. Інтерес до питання та дослідження статистичної і звітної інформації показує, що в ОТГ існують проблеми з залученням іноземних інвестицій.

В першу чергу варто зазначити загальні для України проблеми іноземного інвестування. Починаючи з 2022р. на першому місці гарантії безпеки інвестицій у воєнний та післявоєнний час [24]. Активні воєнні дії асоціюються інвесторами з невизначеністю та ризиком втрати активів. До недавнього часу в Україні не було механізму страхування воєнних ризиків [25]. На вимогу уряд України розпочав впровадження відповідні регуляторні та економічні реформи. Сьогодні в Україні іноземні інвестори мають гарантії захисту іноземних інвестицій незалежно від форм власності та зміни законодавства; примусових вилучень, незаконних дій державних органів та їх посадових осіб; компенсації і відшкодування збитків інвесторам; переказу доходів, прибутків. З 2024р. набув чинності закон щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків [28].

До війни найбільшими проблемами іноземних інвесторів були корупційні ризики та складна система оподаткування. Проблеми податкової системи полягають у неможливості повернути податок на додану вартість. Для іноземних інвесторів в Україні представляють труднощі складні процедури ліцензування і сертифікації, митного оформлення, застави землі та її придбання. Проблемою іноземного інвестування є нарікання на складні процедури оскарження, суб'єктивність у ситуаціях притягнення до відповідальності за збитки, завдані рішеннями суду. Ця

проблема досі є актуальною, незважаючи на реалізацію судової реформи в Україні.

В діяльності органів місцевого самоврядування іноземні інвестори називають проблемами наявну бюрократію, велику кількість контролюючих органів, вимоги «добровільних внесків» на розвиток, низький рівень підготовки управлінських кадрів в безпосередній роботі з іноземними інвесторами [29]. Тобто, інвестиційну привабливість ОТГ складають відсутність корупції, високий рівень підготовки інвестиційних проєктів, розроблені ОТГ стратегії розвитку громади, готовність працівників органів місцевого самоврядування навчатися новому, отримувати знання в області реалізації інвестиційних проєктів [30].

Отже, ефективна діяльність органів місцевого самоврядування щодо залучення прямих іноземних інвестицій складається з створення сприятливих умов для інвестування або ж підвищення рівня інвестиційної привабливості та формування перспективного для інвесторів іміджу ОТГ, ґрунтова підготовка інвестиційних проєктів, планування та реалізація обслуговування інвесторів або інформаційна підтримка та супровід, вирішення проблем іноземного інвестування на локальному рівні.

Варто зазначити, що результативність залучення ПІІ значною мірою залежить від ефективності інформаційного забезпечення цільової аудиторії даними про інвестиційний потенціал ОТГ. Для вирішення даного питання використовують відповідні маркетингові інструменти і створюють сприятливий інвестиційний клімат. Підготовка до інформаційної підтримки та супроводу інвестиційних проєктів складається з підготовки дозволів та узгоджень, призначення відповідальних на всіх етапах і рівнях залучення інвестицій, створення в органах влади спеціалізованих підрозділів, вповноважених здійснювати супровід інвестпроєктів тощо.

Також варто включити в механізм залучення міжнародних інвестицій в розвиток ОТГ план стосовно підвищення рівня кваліфікації фахівців, які

здіянні в даній сфері. Наразі існує багато можливостей для навчання персоналу і вирішення проблеми його некомпетентності. Наприклад, такі можливості надає міжнародна технічна допомога.

Отже, забезпечення стабільного соціального та економічного розвитку ОТГ не можливе без залучення інвестицій та їх ефективного використання, що позитивно впливає на усі сфери життя населення громади. В Україні починаючи з 2018р. і до сьогодні обсяги прямих іноземних інвестицій мають значну варіацію, викликану рядом несприятливих чинників. Щоб знизити для іноземних інвесторів рівень воєнних ризиків, в Україні було впроваджено ряд регуляторних та економічних реформ і створено систему гарантій захисту іноземних інвестицій. Однак інвестиційна активність громад нашою хується на низку внутрішніх проб лем, які можуть вирішити самі ОТГ.

Інвестиційну привабливість ОТГ забезпечують вирішення проблем корупції та бюрократичних перешкод, детальне обґрунтування інвестиційних проєктів, наявність стратегічної документації ОТГ, підготовка висококласних управлінців.

ВИСНОВКИ

Результат проведеного дослідження теоретико-методологічних засад функціонування фінансового механізму на прикладі діяльності територіальних громад дозволив сформулювати наступні узагальнення та висновки.

Сучасний підхід до розвитку регіонів став можливим завдяки впровадженню реформи децентралізації, що бере свій початок з 2014 року. А бюджетна децентралізації регіонів стала можливою завдяки розширенню повноважень і підвищенню зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів. Позитивна динаміка у наповненні місцевих бюджетів відбувається, перш за все, за рахунок місцевих податків, податку на нерухомість, землю та єдиного податку

Було виявлено, що самодостатня громада може забезпечувати та надавати якісний доступ до товарів і послуг своїм мешканцям та реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для розвитку підприємництва та залучення інвестицій, розробляти програми місцевого розвитку та фінансувати інші заходи для всебічного покращання умов проживання жителів громади.

Основною ланкою, що «працює» на удосконалення фінансового стану територіальних громад, є сукупність суб'єктів господарювання, підприємств та установ різних форм власності. Управління фінансовими ресурсами підприємств є окремою підсистемою, функція якої полягає в безпосередній реалізації управлінського впливу. Визначено, що поняття фінансового механізму та фінансового менеджменту не є тотожними, оскільки ми розуміємо їх як окремі підсистеми в системі управління фінансовими ресурсами.

Актуальним виявилось завдання подальшого вдосконалення законодавства в галузі оподаткування земельних ресурсів. Саме вони представляють важливу складову наповнення бюджету територіальних

громад. Правовий механізм у означеній сфері повинен передбачати:

- виключення орендної плати за землю державної та комунальної власності з числа податків;
- регулювання статусу фізичних осіб-підприємців як платників земельного податку, а також узгодження положень про речові права на земельні ділянки, що тягнуть за собою обов'язок сплати земельного податку;
- встановлення цільового використання надходжень від земельного податку (в тому числі, на відновлення якості земельних ресурсів);
- перерозподіл повноважень щодо регулювання земельного податку шляхом їх децентралізації (передача основної частини повноважень органам місцевого самоврядування);
- побудова оподаткування на основі плати за землю та рівномірного податкового навантаження, враховуючи дохідність виробництва;
- наявність об'єктивних пільг і преференцій в оподаткуванні малих сільськогосподарських товаровиробників доповнити норми Бюджетного кодексу України правилом про зменшення обсягу трансфертів на користь місцевих бюджетів, які без поважних причин не отримали доходу від земельного податку, що стане додатковим стимулом для органів місцевого самоврядування

Одним з результатів дослідження стало виявлення тенденцій фінансового забезпечення розвитку територіальних громад:

- збільшення обсягів державної фінансової підтримки адміністративно-територіальних одиниць та капітальних видатків місцевих бюджетів;
- збільшення кількості фінансово спроможних ОТГ;
- посилення впливу міжнародних фондів та неурядових структур у фінансовому забезпеченні місцевого розвитку;
- посилення ролі місцевого підприємництва та збільшення приватних інвестицій в розвиток і інфраструктуру територіальних громад.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Бабаєв В.М. Адміністративне управління територіальними громадами: навч. посіб. / В.М.Бабаєв та кол. авт. // Харків. нац. Ун-т міськ. Госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 2022. 292 с.
2. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні.. Київ: Ін-т держави і права ім. ВМ Корецького НАН України, 2001. 242с. 64
3. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право : підручник. Київ : Фенікс, 2018, 242 с.
4. Бидик А. Г. Теоретична структура механізму фінансового забезпечення розвитку сільських територій. Інноваційна економіка. 2013. № 3. С. 156–162. 65
5. Бодрова І. І. Європейський досвід удосконалення адміністративно-територіального устрою / І. І. Бодрова // Європейський досвід удосконалення місцевого самоврядування / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування. – Харків : Оберіг, 2012. – С. 5–36.
6. Бондарук Т. Г. Місцеві фінанси : навч. посібник / Т. Г. Бондарук. – Київ : ДП «Інформ. аналіт. агенство», 2013. – 529 с.4
7. Бюджет України 2022. Статистичний збірник // Міністерство фінансів України. – Київ, 2022. – 298 с.
8. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 08 лип. 2010 р. № 2456-VI : ред. від 14.10.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – VIII. – 1728 с. 7
10. Ворона П. В. Щодо проблематики здійснення в Україні адміністративно-територіальної реформи / П. В. Ворона // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ

«Мариєтр», 2015. – Вип. 2 (49). – С. 237–244. 8

11. Громадський проект «Бюджет участі». URL: <https://gb.kyivcity.gov.ua/about>.

12. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 06 лип. 2014 р. № 385 : ред. від 24.12.2019 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п#Text>.

13. Децентралізація влади на основі кращих іноземних практик та українських законодавчих ініціатив: матеріали інформаційного семінару // Український інститут міжнародної політики. – 2015. – 22 с.

14. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко [та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні». – DESPRO. – Київ : ТОВ «Софія», 2012. – 128 с. 12

15. Деякі питання державного фонду регіонального розвитку [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 берез. 2015 р. № 196 : ред. від 16.05.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196-2015-п#Text>.

16. Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 16 бер. 2016 р. № 200 : ред. від 29.03.2019 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-2017-п#Text>.

17. Європейська Хартія місцевого самоврядування : Міжнародний документ від 15 жовт. 1985 р. : ред. від 16.11.2009 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text. 15

18. Звітність Державної казначейської служби України станом на 01.01.2020 р. URL: <https://www.treasury.gov.ua>.

19. Ільченко Н. В. Формування комплексної системи забезпечення та підтримки розвитку територіальних громад в Україні / Н. В. Ільченко //

Наукові розвідки з державного та муніципального управління. – 2013. – № 1. – С. 136-148. 17

20. Кампо В. М. Деякі проблеми становлення і розвитку місцевого самоврядування / В. М. Кампо // Місцеве і регіональне самоврядування в Україні. – 1993. – Вип. 1/2 (4/5). – С.68. 18

21. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР : ред. від 01.01.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. 19

22. Косаревич Н. Б. Фінансове забезпечення територіальних громад у системі міжбюджетних відносин : (на прикл. Івано-Франків. обл.) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Назар Богданович Косаревич ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – Київ, 2012. – 19 с. 20

23. Кравченко В. В. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: кол. моногр. / за ред. В. В. Кравченка, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова. – Київ: Атіка, 2007. – 864 с. 21

24. Кукош М. С. Теоретико-методологічні підходи до оцінки інвестиційного потенціалу регіону в умовах децентралізації : дис. ... к. екон. наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продукт. сил і регіон. екон.» / Максим Сергійович Кукош ; Нац. акад. наук України. – Одеса, 2018. – 285 с. 22

25. Лазор О. Д. Еволюція сутності територіальної громади: аксіологічний вимір / О. Д. Лазор // Держава та регіони. – 2010. – № 3. – С. 184-193. 23

26. Марущак С.М. Механізми залучення міжнародних інвестицій у розвиток територіальних громад/ Наукові іновачії та передові технології, Серія «Економіка» № 6(34)(2024).

27. Молдован О. О. Бюджетна децентралізація: досвід ефективної реформи Словаччини для України / О. О. Молдован // Дослідницький центр Словацької асоціації зовнішньої політики. – Братислава, 2010. – 40 с.

28. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 січня 2020 року [Електронний

ресурс] / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства в Україні. – URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/526/10.01.2020.pdf>. 25

29. Мороз О. Територіальна громада: сутність, становлення та сучасні українські реалії [Електронний ресурс] / О. Мороз // Демократичне врядування. – 2008. – Вип. 2. – URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik2/fail/Moroz.pdf. 26

30. Москаль О. І. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону (на матеріалах Чернівецької області) : автореф. дис. ...канд. екон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Олександр Іллєч Москаль. Київ, 2001. – 16 с. 27

31. Орзіх М. П. Конституційна модернізація та реформування в Україні / М. П. Орзіх // Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія". - 2010. - Т. 9. - С. 21-31

32. Орзіх М. П. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування / М. П. Орзіх // Місьцеве та регіональне самоврядування України. – Київ, 1994. – Вип. 4 (9). – С. 45.

33. Письменний В. В. Місьцеві фінанси : навч. посіб. / В. В. Письменний. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка», 2012. – 199 с.

34. Підкуйко О. О. Особливості розвитку територіальних громад в аграрно-промислових регіонах України : автореф. дис. ... канд. наук держ. упр. : спец. 25.00.04 «Місьцеве самоврядування» / О. О. Підкуйко – Київ, 2014. – 20 с. 31

35. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін / Асоціація міст України – Київ, ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 396 с.

36. Податковий Кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI : ред. від 14.10.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

37. Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку державно-приватного партнерства та стимулювання інвестицій в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 24 лист. 2015 р. № 817-VIII : ред. від 01.02.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817-19#Text>.

38. Про державно-приватне партнерство [Електронний ресурс] : Закон України від 01 лип. 2010 р. № 2404-VI : ред. від 25.10.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>.

39. Про добровільне об'єднання територіальних громад [Електронний ресурс] : Закон України від 05 лют. 2015 р. № 157-VIII : ред. від 14.05.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-VIII#Text>.

40. Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 06 лют. 2012 р. № 106 : ред. від 19.02.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2020-п#Text>. 38

41. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР : ред. від 23.07.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>. 37

42. Про співробітництво територіальних громад [Електронний ресурс]: Закон України від 17 черв. 2014 р. № 1508-VII : ред. від 17.06.2014 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.

43. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги : постанова Кабінету Міністрів України від 15 лют. 2002 р. № 153 : ред. від 17.10.2020 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002->

п#Text.

44. Пухтинський М. О. Проблеми реалізації конституційно-правових засад місцевого самоврядування / М. О. Пухтинський // Збірник наукових праць УАДУ. – 1999. – Вип. 1. – С. 257.

45. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг : навч. посіб. / Г. А. Борщ, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, Ю. Ф. Дехтяренко, О. С. Ігнатенко [та ін.]. – Київ, 2017. – 107 с.

46. Рівіс М. На сьогодні для нас важливим є досвід Словаччини у проведенні реформ місцевого самоврядування, що наближає Україну до інтеграційних процесів [Електронний ресурс] / М. Рівіс // Офіційний сайт видання «Час Закарпаття». URL: <http://chas-z.com.ua/news/24191.44>

47. Руда Н. І. Формування соціального статусу територіального колективу в період переходу до ринкових відносин / Н. І. Руда // Правова система України: теорія і практика: тези доп. і наук., пров. наук.-практ. конф. (Київ, 7-8 жовтня 1993 р.). – Київ, 1993. – С. 203.

48. Сидорчук А. А. Моделі фінансового забезпечення соціального захисту населення / А. А. Сидорчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – 2004. – № 16. – С. 102–107. 46

49. Степура В. В. Європейський досвід бюджетної децентралізації: проблеми та перспективи для України / В. В. Степура // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2015. – № 4. – С. 255–260. 48

50. Стріжик У. Р. Суть фінансового механізму суб'єкта господарювання та його структура / У. Р. Стріжик // Економічний форум. – 2012. – № 3. – С. 411–417. 49

51. Токвіль А. Про демократію в Америці. У 2-х тт. / А. Токвіль. – Київ, 1999.

52. Фінанси : навч. посіб. / О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова, В. І. Оспіщев [та ін.] / за ред. В. І. Оспіщева. Київ : Знання, 2006. – 415 с. 52

53. Фінанси : підручник / Юрій. С. І. [та ін.]; за заг. ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ : Знання, 2008. – 611 с. 53
54. Фінанси: вишкіл студії : навч. посіб. / Заред. д-рекон. наук, проф. С. І. Юрія. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 357 с.
55. Щербакова О. Л. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку монофункціонального міста : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : спец. 25.00.04 «Міське самоврядування» / Ольга Леонідівна Щербакова ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2012. – 20 с. 55
56. Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016 (для пілотних регіонів Програми USAID ЛЕВ). URL: <http://www.lev.org.ua/abca.html>.
57. Hillery G. H. Definitions of Community: Areas of Agreement. Rural Sociology / G. H. Hillery. – 1955. – V. 20. – P. 111-119. 57
58. Nam, Chang Woon and Parsche, Rüdiger (2001), Municipal Finance in Poland, the Slovak Republic, the Czech Republic and Hungary: Institutional Framework and Recent Development. URL: <https://www.researchgate.net/publication/23730262>. 58
59. Parsons T Social System / T. Parsons – Glencoe, 1951. – P 91.
60. Pelekhatyy A. O. Forming of local budgets' revenues from taxes in Ukraine under the conditions of budget and taxes decentralization / A. O. Pelekhatyy, H. O. Patytska // Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles. – Dradt2Digital Publishing House. – 2017. – P. 107-109. 60
61. Shah, Anwar (1999), Fiscal Federalism and Macroeconomic Governance: for Better or for Worse, OECD, Paris; Spahn, Paul Bernd (1999), Decentralization, Local Government Capacity and Creditworthiness: Macroeconomic Aspects, World Bank, Washington DC. 61
62. The role of local government in the process of entrepreneurship development / T. Skica, A. Bem, K. Zygodlo // E-Finance: Financial Internet Quarterly. University of Information Technology and Management, Rzeszów. – 2013. – vol. 9/ nr. 4. – P. 1-24. 62

63. O samorządzie terytorialnym [Electronic resource] : Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. – Mode of access: URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19900160095/O/D19900095.pdf>. 28